

Original Research Paper

Gender relations in the mindset of students in Tehran universities

Khadijeh Keshavarz^{*1}

¹ Assistant Professor of Sociology, Department of Women's Studies, Institute for Cultural, Social and Civilization Studies, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Received: Nov. 8, 2022

Revised: Feb. 14, 2023

Accepted: Mar. 5, 2023

KEYWORDS

gender relations
gender discrimination
students
actor of own life

* Corresponding Author

✉ keshavarz@iscs.ac.ir

☎ +98 21 22570777

How to Cite this article:

Keshavarz, K. (2023). Gender stereotypes and their footprint on female labor market: The origin of choices and preferences, *Journal of University Studies*, 1(3), 137-163. doi: 10.22035/jous.2023.5002.1026

URL:

http://www.jous.ir/article_455.html

Copyright:

© The Authors. This is an open access article under the [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) license

ABSTRACT

The subject of this research is the understanding of students' attitudes towards gender relations. Connell's theories of "gender order" and Bourdieu's "male dominance" have provided the conceptual framework for this study. Research data were collected using a qualitative approach and through semi-structured interviews with 32 female and male students of three universities in the Iranian capital i.e., University of Tehran, Amirkabir University of Technology and Alzahra University. The data were analyzed thematically that finally revealed three main themes and eleven sub-themes and showed that the students had three distinct approaches to gender relations: One group considered gender discrimination to be of little importance. They justified gender inequality based on natural differences, colluded with patriarchal values, and were somehow satisfied with lesser responsibility on the part of women in some fields. The second group constituted a large part of the participants, and was sensitive to gender discrimination. Within this group, most of female students had either experienced discrimination in their family life since childhood, or faced gender discrimination in the university and the labor market. Most of the male students in this group were aware of their gender-based privileges. The third group constituted a minority that was active in promoting legal gender equality within university associations or promoting student publications, etc. However, even among these activists, there was obvious frustration towards changing the laws. In some cases, this encouraged them to emigrate. Most of participants believed that universities play a positive role in their intellectual transformations, particularly in the field of gender relations. That said that the university usually provides a platform for interaction among students which can help bring changes to values and attitudes.

INTRODUCTION

Sociological understanding of gender and gender relations emphasize the fact that gender is not an individual behavior rather a product of social and interpersonal relationships that form and change within a society. The transformations of the ways gender relations function can be observed in both macro-collective and micro-personal relationships of society members. Additionally, understanding shifts in attitudes and beliefs about gender is linked to how societies are organized, including their institutional and structural changes. "By looking at history, sociologists have found compelling illustrations of the way in which that world changes ... One of the most disorientating changes appears to be in what it means to be feminine or masculine and in how women and men act" (Holmes, 1387, 143). Sociologists view gender patterns as large processes working within all societies and pay attention to how these patterns have brought about our current reality (Ibid, 170). In the contemporary era, universities have become a significant factor for the formation and transformation of gender relations. After the revolution in Iran, there was overwhelming presence of women in universities as they tried to achieve higher levels of education. This undoubtedly contributed to the expansion of gender relations transformations as well as changes in attitudes and approaches towards gender in younger generations. Research shows that in modern times, the gender relations governing people's everyday lives have changed not only internationally, but also nationally. The increased options available to men and women for adopting and rethinking gender roles and the possibility of delaying processes that were previously considered natural and unavoidable bring about different scenarios in people's lives. The sociological analysis of gender relations can be summarized in themes such as "gender socialization", "learning and fulfilling gender expectations", "experiencing the first social encounters with the opposite sex", "romantic love", "gender relation patterns before and after marriage", " Staying unmarried ", "marriage and power structure in the family", "accepting or resisting emerging forms of gender", and "predicting the future of gender relations". A range of attitudes and mindsets towards these themes can be observed among university students.

METHODOLOGY

A qualitative approach guides the methodology of this study. We conducted 32 semi-structured interviews with male and female students from three universities in Tehran, including Tehran University, Amirkabir University of Technology, and Alzahra University. The sampling was gathered purposefully, using techniques maximizing participant diversity. All interviews were conducted during May, June and July 2020. We employed the thematic analysis method to analyze the data.

The research questions are as follows:

1. What do students think about inter-gender relations?

2. How do students react to established inter-gender relations?

3. Has the university been able to influence people's change of attitude regarding inter-gender relations and relationships?

FINDINGS

Through the analysis of participant interviews, the resulting data were organized into major themes centered on perceptions and reactions toward gender relations. Each of these themes was further broken down into sub-themes as shown in the following table.

Table 1. Summary of major and minor themes resulting from interviews with participants in the study

Main Theme	Sub-Theme	Initial Codes
Disregarding the significance of gender discrimination	Justifying gender inequality	Emphasizing natural differences, abiding by gender role expectations, ignoring the significance of discriminatory laws.
	Colluding with patriarchy	Appealing to emotional relationships in the private and personal sphere, satisfied with women having fewer responsibilities.
Sensitive to gender discrimination	Lived experience of discrimination	Difference in opportunities as compared boys and girls in the family, gender stereotypes perpetuating disempowerment
	Noticing discrimination in the public sphere	Commodification of women, limited access to work opportunities, mandatory hijab, morality police, sexual harassment in public space.
	Aware of male privileges	Male hegemony in the legal system, the pressure of gender stereotypes, the pressure of the bread-winner role.
Taking action to create change	Being the actor of their own life	Trying to prove one following the personal development project.
	Making efforts to create change in gender relations	Taking action to raise awareness about gender, appealing to dynamic fiqh and religious intellectualism, using legal solutions such as conditions in the marriage contract.
	Frustration toward the possibility of change in discriminatory laws	Disappointment in structural reform of the law system, feeling exposed and vulnerable against the law, deciding to emigrate.

CONCLUSION

According to Pierre Bourdieu's theory, students who ignore or justify gender discrimination have accepted and internalized gender discrimination as a naturalized concept, trying to deny the existence of inequality between men and women. Among these students are those who in Raewyn Connell's terms, have colluded with patriarchy, and in spite of sometimes criticizing women's situation in society, still accept gender-based division of roles, labor, and some spaces. Some of

University Studies

Vol. 1
Issue 3
Spring 2023

these students, according to Connell, benefit from the shared profit of patriarchy as a result of conspiring with it and help continue the relations that disempowered women. Among the participants were girls who, despite being egalitarian regarding some issues, followed the stereotype that men are the main breadwinners of the family. The attraction of this hegemonic masculinity for this group of participants can eventually lead to the reconstruction of male dominance in the relationship between men and women. Some female participants ignore how giving the breadwinner role to the men of the family helps the continuation of male dominance. Considering gender role patterns to be effective in the gendered socialization of children and value transference helps us better understand the ambiguous attitudes of the participants who endorse gendered division of labor; specifically, the perceived significance of men as breadwinners and women as home-keepers.

Most male and female participants agree that laws around women's affairs are unequal and discriminatory. A minority of the men and women participating in the study want to promote equal rights, and they do so by engaging with their universities' communities and actively participating in class discussions. However, frustration concerning change in the law system is evident even among these action-takers. A group of participants recognize themselves as women's rights activists. Some of these activists view laws in the framework of the Universal Declaration of Human Rights as well as international conventions and believe in the necessity of a human rights basis for laws, while others see the solution in egalitarian readings of Islamic laws and believe that a modern reading can open new ways for the change of laws. What is notable in the study of participant accounts is the personal and individual activism of most of them and the absence of collective activism (at the time of the interview). Some participants follow solutions in their individual lives to mitigate the effect of these laws on their lives, but efforts to take collective action are absent among most of the participants.

The social relationship between men and women has inclined toward some levels of equality as shown by some participants. This inclination is more evident in the female participants of the study, although some of them are still accepting of the gender-based division of labor. Our research results align with Azad Armaki and Ghafari's findings (2002) that characterize the younger generation with lower levels of social closure in terms of a gender gap. The results of our research in Tehran universities indicate that while an egalitarian view can be seen among both religious and nonreligious women, some of the male participants' views align perfectly with official readings of gender relations. Students exhibit cosmopolitanism in their attitudes as they share universal values of gender equality and tolerance toward different lifestyles; this attitude is in contradiction with the dominant value system that perpetuates gender inequality, segregation of spaces, and separate role expectations for men and women.

University Studies

Extended Abstract

Most of the participants note the positive role that universities have played in their mental and attitudinal transformations, especially in the field of inter-gender relations. Most of the students who are active in student communities often talk about the positive impact of communal activity on their own growth and change. Based on research findings, we can acknowledge that in the universities of Tehran, where intellectual traditions and communal life are still alive despite all their ups and downs, people encounter tolerant norms and values. Our findings show that in Iran, the university does not show much agency for fulfilling the duty of rearing citizens who possess rights and duties, but it provides a space for students where they can have interpersonal and communal actions and interactions which prepare them for accepting the other and living together with equality.

NOVELTY

This study is innovative in both in terms of the topic and qualitative approach applied to it. Also, the research with sample population from Tehran University, Amirkabir University of Technology, and Alzahra University has led to a rich and diverse range of findings. Understanding the attitudes and mindsets of students toward inter-gender relations is important for a number of reasons. Firstly, it makes clear the impact of the younger generation's socialization and the values imparted to it. Secondly, students' accounts provide insight into conceptual models that shape people's understanding of gender issues, allowing possible future challenges and issues of gender to be observed and predicted.

ACKNOWLEDGEMENT

The article is based on a research project conducted by the author at the Institute of Cultural and Social Studies. The project "The Sociological Study of the Mindsets of Students in the Universities of Tehran regarding Inter-gender Relations" was approved in 2019 and concluded in the next year. I would like to express my sincere gratitude to Ms. Samira Yazdan Panah for her help during the course of the study. I would also like to thank Dr. Fatemeh Moosavi Viae for providing invaluable feedback that helped improve this work prior to its publication.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

University Studies

Vol. 1
Issue 3
Spring 2023

BIBLIOGRAPHY

- Abedinifard, M. (2020). Masculinities Studies a Prerequisite for Gender Democracy. Interview with S. Ghoddousi. *Journal of Zanān-e Emrooz*, 7(40), 8-21.
- Aeini, B., Zohouri, M., Mousavand, M. (2023). Iranians and Privacy Preservation on Social Media: A Systematic Review. *Positif Journal*. 23(10). 88-100.
- Azad Armaki, T., & Ghaffary, Gh. (2002). Generational Attitudes Toward Women in Iran. *Woman in Development & Politics*, 1(3), 7-24.
- Bourdieu, P. (1990). La domination masculine. Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 84, 2-31. doi : 10.3917/arss.p1990.84n1.0002
- Duru-Bellat, M. (1995). Filles et Garçons à l'école, approches sociologiques et psychosociales, 2e Partie: La construction scolaire des différences entre les sexes. *Revue Française de Pédagogie*, 110 , 75-189.
- Giddens, A. (2006). *Sociology* (H. Chavoshiyan, Trans.). Tehran, Iran: Ney Publication (Original work published 2006)
- Guimond, S. (1992). Les effets de l'éducation post-secondaire sur les attitudes intergroupes: l'importance du domaine d'études. *Revue Québécoise De Psychologie*, 13(1), 74-93.
- Holmes, M. (2008). *Gender and Everyday Life* (M. M. Labibi, Trans.). Tehran, Iran: Sherkat-e Nashr-e Naghd-e Ketab. (Original work published 2008)
- Jenkins, R. (2001). *Social Identity* (T. YarAhmadi, Trans.). Tehran, Iran: Našr-e Širāze. (Original work published 1996)
- Kamali, Y. (2018). Methodology of Thematic Analysis and its Application in Public Policy Studies. *Iranian Journal of Public Policy*, 4(2), 189-208. doi: 10.22059/ppolicy.2018.67875
- Keshavarz, Kh. (2022). Family in the Inter Subjectivity of Students at Tehran Universities: A Qualitative Study. *Journal of Iranian Social Studies*, 16(2), 97-121. doi: 10.22034/jss.2023.526282.1595
- Keshavarz, Kh. (2016). Students' Attitude Toward Family and Women. *Journal of Iranian Social Studies*, 10(4), 88-115.
- Keshavarz, Kh. (2018). *Unfinished Dream: Lived Experience of Girls at Iranian Universities*. Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Khosrokhavar, F., & Nikpey, A. (2009). *Avoir vingt ans au pays des ayatollahs*. Paris: Robert Laffont.
- Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.
- Serajzadeh, H., & Javaheri, F. (2006). Gender Equality among Students and Contextual and Attitudinal Variables Related to It. *Iranian Journal of Sociology*, 7(2), 3-40.

University Studies

Extended Abstract

Serajzadeh, H., & Javaheri, F. (2019). *Students' attitudes and Behaviour (2003), First wave of longitudinal survey on students' attitudes and behaviour at state universities under the Ministry of Science, Research and Technology*, Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies, Tehran: Institute for Cultural and Social Studies.

Serajzadeh, H., Javaheri, F. & Faizy, I. (2019). *Students' attitudes and Behaviour (2015). Second wave of longitudinal survey on students' attitudes and behavior at state universities under the Ministry of Science, Research and Technology*, Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.

University Studies

Vol. 1
Issue 3
Spring 2023

مقاله پژوهشی

مناسبات جنسیتی در ذهنیت دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران

خدیجه کشاورز^{۱*}

^۱ استادیار جامعه‌شناسی، گروه مطالعات زنان، پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۷ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۱۱/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۴</p> <p>واژگان کلیدی: مناسبات جنسیتی تبعیض جنسیتی دانشجویان کنشگر زندگی خود</p> <p>* نویسنده مسئول ✉ keshavarz@iscs.ac.ir 📞 ۰۲۱-۲۲۵۷۰۷۷۷</p> <p>چگونه به این مقاله ارجاع دهیم: کشاورز، خدیجه (۱۴۰۲). مناسبات جنسیتی در ذهنیت دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران. فصلنامه مطالعات دانشگاه، ۳۱(۳)، ۱۶۳-۱۳۷. doi: 10.22035/jous.2023.5002.1026</p> <p>JRL: http://www.jous.ir/article_455.html</p> <p>کپی‌رایت: © نویسندگان / دسترسی به متن کامل مقاله بر اساس قوانین کپی‌رایت کامانز CC BY 4.0 آزاد است.</p>	<p>موضوع این پژوهش فهم ذهنیت دانشجویان نسبت به مناسبات جنسیتی است و چارچوب مفهومی آن از نظریه‌های نظم جنسیتی کانل و سلطه مذکر بوردیو اخذ شده است. داده‌های پژوهش با رویکرد کیفی و از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۳۲ دانشجوی دختر و پسر در سه دانشگاه تهران، امیرکبیر و الزهرا واقع در شهر تهران جمع‌آوری و با روش تحلیل مضمون بررسی شدند. تحلیل مضمون مصاحبه‌های انجام‌شده ۱۱ مضمون فرعی و ۳ مضمون اصلی را آشکار کرد و نشان داد که دانشجویان در زمینه مناسبات جنسیتی، سه رویکرد متمایز دارند. گروه اول تبعیض جنسیتی را کم‌اهمیت می‌دانند و نابرابری جنسیتی را بر مبنای تفاوت طبیعی توجیه می‌کنند و با ارزش‌های مردسالارانه تباری کرده و از مسئولیت کمتر زنان در برخی حوزه‌ها رضایت دارند؛ گروه دوم، که بخش بزرگی از مشارکت‌کنندگان این تحقیق را تشکیل می‌دهند، به تبعیض جنسیتی حساس بودند. در میان این گروه، بیشتر دانشجویان دختر در زندگی خانوادگی و از کودکی تجربه زیسته‌ای مبتنی بر تبعیض داشتند یا با ورود به دانشگاه و بازار کار، با تبعیض جنسیتی مواجه شده بودند. بیشتر دانشجویان مرد این گروه نیز از امتیازات مردانه خود آگاه بودند. گروه سوم اقلیتی از زنان و مردان مشارکت‌کننده در پژوهش بودند که همچون گروه دوم، به تبعیض جنسیتی حساس بودند و در جهت کاهش آن تلاش می‌کردند. آن‌ها با فعالیت در انجمن‌های دانشگاه یا نوشتن در نشریات دانشجویی و ... برای برابری حقوقی زنان و مردان تلاش می‌کردند. با وجود این، ناامیدی نسبت به تغییر قوانین حتی در میان این کنشگران نیز مشهود است و در مواردی به سرخوردگی و تصمیم به مهاجرت آن‌ها منجر شده است. اغلب مشارکت‌کنندگان از نقش مثبت دانشگاه در تحولات ذهنیتی خود، به‌ویژه در حوزه مناسبات جنسیتی، گفته‌اند؛ اما دانشگاه بیشتر بستر تعاملات دانشجویی برای تغییر را فراهم می‌کند تا عاملیتی برای تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های دانشجویان داشته باشد.</p>

۱. مقدمه و بیان مسئله

درک جامعه‌شناختی از جنسیت و مناسبات جنسیتی بر این موضوع تأکید دارد که جنسیت یک رفتار فردی نیست، بلکه در جامعه و در ارتباط با دیگران شکل می‌گیرد و تغییر می‌کند. تحولاتی که در چگونگی عملکرد مناسبات میان جنسیتی حاصل شده‌اند را می‌توان هم در سطح کلان جمعی و هم در سطح روابط خرد و شخصی افراد جامعه رصد کرد. درک تحولات در حیطه ذهنیت و باورهای مرتبط با جنسیت نیز از چگونگی سازمان یافتن جوامع و تغییرات نهادی و ساختاری آن‌ها جدا نیست. «از جمله تحولاتی که با گذشت زمان به وجود آمده و در آینده نیز باید شاهد آن باشیم، تحول مفهوم مرد بودن و زن بودن است» (هولمز، ۱۳۸۷، ۱۴۳). جامعه‌شناسان الگوهای مرتبط با جنسیت را به صورت یک فرایند گسترده می‌نگرند که درون هر جامعه‌ای وجود دارد و به این موضوع توجه دارند که چگونه این الگوها ما را به نقطه‌ای رسانده‌اند که هم‌اکنون هستیم (هولمز، ۱۳۸۷، ۱۷۰).

در دوره معاصر، یکی از میدان‌هایی که در شکل‌گیری و تغییر مناسبات جنسیتی اثرات عمده‌ای برجای می‌گذارد دانشگاه است. بی‌شک حضور گسترده دختران در آموزش عالی در سال‌های پس از انقلاب و تلاش آن‌ها برای طی مدارج عالی، در گسترش دامنه تحولات مناسبات جنسیتی و تغییرات نگرش و رویکرد نسل کنونی به این موضوع اثرگذار بوده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که در دوره معاصر نه تنها در سطح جهانی، بلکه در سطح ملی نیز شاهد دگرگونی‌هایی در مناسبات جنسیتی حاکم بر زندگی روزمره انسان‌ها هستیم. افزایش گزینه‌های پیش‌روی دختران و پسران برای پذیرش نقش‌های جنسیتی و بازاندیشی در آن‌ها و امکان به تأخیر انداختن فرایندهایی که تا پیش از این طبیعی و بی‌چون‌وچرا تلقی می‌شدند، سناریوهای متفاوتی را برای زندگی افراد رقم می‌زند. اگر تحلیل جامعه‌شناختی مناسبات جنسیتی را در موضوعاتی مانند «جامعه‌پذیری جنسیتی» و «یادگیری و عمل به انتظارات جنسیتی»، «تجربه اولین برخوردهای اجتماعی با جنس مخالف»، «عشق رمانتیک»، «الگوهای مناسبات جنسیتی پیش و پس از ازدواج» و «تجرد»، «ازدواج و ساختار قدرت در خانواده»، «پذیرش یا مقاومت در برابر شکل‌های در حال ظهور جنسیت» و «پیش‌بینی آینده مناسبات جنسیتی» خلاصه کنیم، به نظر می‌رسد که طیفی از ذهنیت و نگرش به این موضوعات را می‌توان در دانشگاه پیگیری کرد.

دوران دانشجویی، خصوصاً در ایران، به‌عنوان مرحله‌ای شناخته می‌شود که افراد نخستین ارتباطات جدی میان جنسیتی خود را تجربه می‌کنند. شناخت ذهنیت دانشجویان نسبت به روابط میان جنسیتی به این دلیل حائز اهمیت است که از یک سو می‌توان به‌وضوح اثر جامعه‌پذیری و ارزش‌های منتقل شده به

نسل جوان را مشاهده کرد، و از سوی دیگر با استخراج مدل‌های مفهومی‌ای که ذهن افراد با آن‌ها درگیر است، می‌توان مسائل، موضوعات و چالش‌های احتمالی جنسیت را در آینده رصد و پیش‌بینی کرد. پرسش‌های پژوهش از این قرارند: ۱. دانشجویان درباره مناسبات میان‌جنسیتی چگونه می‌اندیشند؟ ۲. دانشجویان نسبت به مناسبات میان‌جنسیتی مستقر چه واکنشی دارند؟ ۳. آیا دانشگاه توانسته است بر تغییر ذهنیت افراد از روابط و مناسبات میان‌جنسیتی تأثیر بگذارد؟

۲. پیشینه پژوهش

سراج‌زاده و جواهری، در مقاله‌ای با عنوان «برابری جنسیتی در میان دانشجویان و متغیرهای زمینه‌ای و نگرشی مرتبط با آن»، بر مبنای یافته‌های پیمایش ارزیابی نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان دانشگاه‌های دولتی، نشان می‌دهند که دانشجویان بیش از گذشته به ارزش‌های برابری‌گرایی اجتماعی گرایش دارند، اما این گرایش را در زنان قوی‌تر از مردان می‌دانند. آن‌ها می‌نویسند: «با این‌که زنان سنتی‌تر از مردان‌اند، اما به این دلیل که ارزش‌های برابری‌گرایانه با منافع آن‌ها سازگاری بیشتری دارد، بیشتر از مردان به آن ارزش‌ها پایبندند» (سراج‌زاده و جواهری، ۱۳۸۵، ۳۵). نویسندگان این مقاله معتقدند که در برخی عرصه‌ها، مانند وظایف خانه‌داری، برای زنان تغییرات کمتری اتفاق افتاده است. همچنین، نوع گرایش سیاسی و اعتقادات مذهبی افراد بر نوع قضاوت و رفتار آن‌ها درباره جنسیت مؤثر است و یافته‌های آن‌ها گویای این است که با وجود تأثیر میزان توسعه‌یافتگی منطقه زندگی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد بر میزان برابری‌گرایی آنان، در میان زنان و مردانی با موقعیت مشابه، تفاوت معناداری وجود ندارد.

«نگرش دانشجویان نسبت به خانواده، زنان و جنسیت» عنوان مقاله‌ای است که کشاورز با روش تحلیل ثانویه و با استفاده از داده‌های پژوهش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های دانشجویان در دو مقطع زمانی ۱۳۸۲ و ۱۳۹۴ (سراج‌زاده و همکاران) انجام داده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که در هر دو دوره، «رابطه اجتماعی میان دو جنس در حوزه‌های مهم زندگی در نگاه بسیاری از دانشجویان، و به‌ویژه مردان دانشجو، رابطه‌ای مکمل‌گونه است و بر مبنای تفاوت‌های بیولوژیک دو جنس ایجاد شده است. این نوع رابطه، در بسیاری از موارد، نهایتاً به حفظ نوعی سلسله‌مراتب مردانه یاری می‌رساند» (کشاورز، ۱۳۹۵، ۱۱۱).

آزاد ارمکی و غفاری نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «تبیین نگرش نسلی به زن در جامعه ایران»، با تأکید بر مطالعات انجام‌شده در کشور، توضیح می‌دهند که «مطالعات نشان‌دهنده نوعی تغییر و

تحول نگرش در بین نسل‌های مختلف در خصوص مقوله جنسیت می‌باشد. اگرچه این تحول نگرش در جامعه شهری و روستایی و نیز در میان جامعه زنان و مردان در هر سه نسل جوان، میان‌سال و سالخورده همراه با تفاوت‌هایی است، ولی در مجموع نشان از نوعی تقلیل در انسداد جنسیتی به‌عنوان بخشی از انسداد اجتماعی است» (آزاد ارمکی و غفاری، ۱۳۸۱، ۲۳).

اگرچه مطالعات ایرانی در این زمینه از غنای نسبتاً خوبی برخوردار است، اما نکته اساسی در این مطالعات این است که عمدتاً به یک یا دو بُعد از پدیده موردنظر پرداخته‌اند. از سوی دیگر، رویکرد روش‌شناختی غالب در این پژوهش‌ها رویکردی کمی است که در جای خود اهمیت دارد، اما در این پژوهش در پی آن‌ایم تا با به‌کارگیری رویکردی کیفی، ابعاد گوناگون این پدیده را با عمق و دقت بیشتری ارزیابی کنیم.

در این پژوهش، مراد از جنسیت مفهومی جامعه‌شناختی است که به «روابط ساخت‌یافته اجتماعی و فرهنگی بین زنان و مردان» معنا می‌شود. هنگامی که از جنسیت سخن می‌گوییم، مقصود جنس اجتماعی است که به‌شکل اجتماعی و از طریق اجتماعی شدن ساخته می‌شود و القاگر برخی رفتارها و نگرش‌ها است. ما به‌وسیله فرایندهای جامعه‌پذیری در خانواده، مدرسه، دانشگاه و محیط کار، زن یا مرد می‌شویم. بنابراین، تفاوت‌های نظام‌یافته میان زنان و مردان محصول یک جبر بیولوژیکی نیست، بلکه یک برساخته اجتماعی است. جنسیت، از نظر جنکینز، آشکارترین وجه هویت فردی است که در تعامل با دیگران ساخته می‌شود و قطعاً هویتی جمعی هم هست، چراکه براساس آن می‌توان رده‌بندی کرد. جنسیت، به‌عنوان یک رده، همواره از منظری بیرونی (جامعه و فرهنگ) تعریف می‌شود. این تعاریف باعث اشتراک در تجربه‌های مشابه می‌شوند و افراد آن را درونی می‌سازند (جنکینز، ۱۳۸۱، ۱۰۳). برخلاف قومیت و نژاد، جنسیت از هویت‌های اجتماعی بنیادی است. با توجه به تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مدرن، نظم جنسیتی تغییر یافته و نگرش‌ها و تعریف‌های مرتبط با زنانگی و هویت زنان دستخوش تغییر شده است. با توجه به این اهمیت بنیادین، در اغلب پژوهش‌ها (بینید: صرفی^۱ و همکاران، ۲۰۲۳؛ آیینی^۲ و همکاران، ۲۰۲۳) در کنار بررسی متغیرهای مختلف، هموار جنسیت نیز به‌عنوان یک متغیر بنیادین جمعیت‌شناختی در نظر گرفته می‌شود.

ریوین کانل الگوهای روابط قدرت بین مردانگی و زنانگی در سراسر جامعه را نظم جنسیتی می‌نامد که براساس تعامل چند ساختار به وجود می‌آید: کار (تقسیم جنسی کار در خانه و بازار

1. Sarfi

2. Aeiini

کار)؛ قدرت (اقتدار، خشونت، ایدئولوژی در نهادها و دولت)، و تعلق روانی (مناسبات شخصی، خانوادگی/جنسی). روابط جنسیتی، به گونه‌ای که در این سه حوزه جامعه به اجرا درمی‌آید، در سطح جامعه و به صورت سلسله‌مراتبی خاص ساختار می‌یابد. کانل از اصطلاح «نظام جنسیتی» برای اشاره به اجرای روابط جنسیتی در محیط‌های کوچک‌تر، مثل نهادهای خاص، استفاده می‌کند. کانل معتقد است که جلوه‌های مختلفی از مردانگی و زنانگی وجود دارند. در سطح جامعه، این جلوه‌های متفاوت به صورت سلسله‌مراتبی منظم می‌شوند که به یک اصل تعریف‌کننده معطوف است: سلطه مردان بر زنان (گیدنز، ۱۳۸۶، ۱۷۴).

کانل توضیح می‌دهد که اساس نظم جنسیتی، در واقع، فرودستی زنان است و همه نهادها و روابط اجتماعی بر این اساس سامان یافته‌اند. اما همه مردان جایگاه یکسانی ندارند؛ در رأس سلسله‌مراتب جنسیت، مردانگی هژمونیک قرار دارد که با ناهمجنس‌گرایی، اقتدار و قدرت جسمانی مشخص می‌شود. در مرحله بعدی قدرت، مردانگی همدست قرار دارد که مردان این رده، خصوصیات برجسته مردانگی هژمونیک را ندارند، ولی به شکل‌های مختلف (مانند توانمندی سیاسی، نابرابری فرصت، ارتقای شغلی و دستمزدها در بازار کار و کار خانگی بی‌مزد زنان) از نظام پدرسالاری سود می‌برند. در پایین‌ترین مرتبه مردان، مردانگی‌های فرودست قرار دارند که در میان آن‌ها، مردانگی همجنس‌گرا قطب مخالف مرد واقعی دانسته و تحقیر و طرد می‌شود. کانل همه انواع زنانگی‌ها را در موقعیت‌های فرودست مردانگی هژمونیک قرار می‌دهد. یکی از شکل‌های زنانگی، یعنی زنانگی مؤکد، مکمل مهم مردانگی هژمونیک و زن مطلوب مردسالاری است: زنی که به جای مهارت فنی، شخصیتی اجتماعی و خوش‌برخورد دارد. او در روابط عاشقانه، شکننده، حساس و زودرنج است و آماده و مایل به ازدواج و فرزندآوری است. در انتهای هرم قدرت، زنانگی‌های فرودستی وجود دارند که از نسخه زنانگی مؤکد سر می‌پیچند و در برابر عرف و قراردادهای رایج می‌ایستند (گیدنز، ۱۳۸۶، ۱۷۶). در این مقاله، از مفهوم «سلسله‌مراتب نظم جنسیتی» کانل سود جسته شده است، زیرا به نظر می‌رسد که تمایز کانل میان زنانگی و مردانگی‌های مختلف، راهگشای تحلیل مناسبات جنسیتی رایج در جامعه است.

پیر بوردیو، در اثر خود با عنوان «سلطه مذکر»، به دنبال توصیف روابط سلطه‌ای است که در تمامی ابعاد جامعه در میان افراد جاری است. براساس نظریه او، افراد مسلط (گروه‌های اجتماعی، قومی و جنسی) ارزش‌هایشان را به افراد تحت سلطه تحمیل می‌کنند و افراد تحت سلطه، با درونی کردن این ارزش‌ها، به بازتولیدکنندگان سلطه بر خویشان تبدیل می‌شوند. با این خوانش است که

بوردیو دلایل اصلی تداوم سلطه مذکر را تحلیل می‌کند. او به دنبال توضیح دلایل تداوم «نگرش مردمحوری» است که همچنان روابط میان دو جنس را در جوامع ما نظم می‌دهد. برای بوردیو، ساختارهای سلطه نتیجه کار مداوم بازتولیدی است که در آن عاملان متفاوتی درگیرند: مردان (با سلاح خشونت فیزیکی و سمبلیک)، زنان (قربانیان ناآگاه عادت‌واره‌هایشان)، و نهادهای خانواده، کلیسا، مدرسه و دولت (بوردیو^۱، ۱۹۹۰). بوردیو برای تحلیل سلطه مذکر، که به نظر او شکل اساسی خشونت نمادین است، بر پژوهش‌های اتنولوژیک خودش در میان کابیلی‌ها، افراد بربرزان آفریقای شمالی در الجزایر، تکیه می‌کند. برای او، فرهنگ مدیترانه‌ای کابیلی به‌عنوان ماتریسی برای فهم این پرسش مورد استناد قرار می‌گیرد که تقسیم کار اختیاری بین دو جنس چگونه به «یک ساخت اجتماعی طبیعی شده» تبدیل می‌شود. به گفته بوردیو، نظم اجتماعی در نزد بربرهای کابیلی «همچون ماشین نمادین عظیمی عمل می‌کند که سلطه مذکری را که بر آن استوار است تأیید می‌کند» (بوردیو، ۱۹۹۰، ۵). در این جامعه، نظامی از اصول نگرشی و تقسیم [کار] وجود دارد که در تمام جهان مدیترانه‌ای مشترک است و همچنان در ساختارهای ذهنی و در بخشی از ساختارهای اجتماعی ما تداوم می‌یابد. بوردیو می‌گوید ما می‌توانیم مورد کابیلی را همچون «تصویری بزرگ‌شده» ببینیم که در آن ساختارهای اساسی نگرش به جهان مردانه دیده می‌شود. به نظر بوردیو، نظم مردانه خود را همچون شیوه‌ای قطعی و کاملاً طبیعی تحمیل می‌کند. در واقع، تحت سلطه‌ها - در این مورد ویژه، زنان - این رابطه را همچون نگاه سلطه‌گران خود طبیعی می‌دانند.

به نظر او، برای توضیح جایگاه فرودستی که تقریباً در همه جوامع به زنان تعلق دارد، باید عدم تقارن جایگاه‌هایی که به دو جنس اختصاص دارد را در اقتصاد تبادل سمبلیک به حساب آورد: در حالی که مردان فاعلان استراتژی‌های زناشویی هستند که از طریق آن سرمایه نمادین خود را حفظ و یا افزایش می‌دهند، زنان همواره به‌عنوان موضوع مبادلاتی تلقی می‌شوند که در آن همچون نمادها جابه‌جا می‌شوند و توانایی برجسته کردن اتحادها را دارند. زنان، از آن‌جا که کارکردی نمادین دارند، به‌طور مداوم مجبورند برای حفظ ارزش نمادین خود تلاش کنند و خود را با آرمان مردانه فضیلت زنانه، مانند حیا و پاکدامنی، تطبیق دهند و برای افزایش جذابیت و زیبایی بدنی خود بکوشند. در جوامع ما، سهم ممتازی که زنان در تولید کاملاً نمادین، چه درون و چه بیرون واحد خانه، به عهده می‌گیرند همیشه پنهان و در هر صورت کوچک شمرده می‌شود. نتیجه آن‌که

رهایی زنان بدون یک انقلاب نمادین، که اساس تولید و بازتولید سرمایه نمادین را زیر سؤال می‌برد، ممکن نمی‌شود. نظریه بوردیو نیز دستگاه تحلیلی‌ای به ما ارائه می‌دهد که براساس آن می‌توانیم چگونگی طبیعی جلوه کردن نقش‌ها و مناسبات میان جنسیتی را درک کنیم و فرایندی را که طی آن سلطه مردانه قوام و دوام می‌یابد دریابیم.

۳. روش

رویکرد روش‌شناختی پژوهش حاضر رویکردی کیفی است و از میان دانشجویان شهر تهران در سه دانشگاه تهران، امیرکبیر و الزهرا با ۳۲ دانشجوی دختر و پسر مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده است. ارزش تحلیلی انتخاب دانشگاه تهران به دلیل سابقه طولانی تأسیس و تنوع رشته‌هایی است که به‌عنوان دانشگاه مادر دارد. دانشگاه امیرکبیر از مهم‌ترین قطب‌های علوم فنی و مهندسی در کشور است که به دلیل ساختار منحصراً فنی آن، در بیشتر رشته‌ها اکثریت با پسران است و با وجود رشد ورود دختران به دانشگاه‌ها، همچنان در این دانشگاه تعداد دختران از پسران کمتر است. پرداختن به تجربه پسران و دختران دانشگاه امیرکبیر از منظر یک اقلیت (دختران) یا در موقعیت اکثریت بودن (پسران) و تأثیری که فضای دانشگاه بر شکل‌گیری هویت جنسیتی و نوع نگاه افراد به روابط جنسیتی می‌گذارد حائز اهمیت است. در کنار دیدن تجربه زیسته دانشجویان در فضای متنوع دانشگاه تهران و جوّ منحصراً فنی دانشگاه امیرکبیر، تجربه دانشجویان در دانشگاه تک‌جنسیتی الزهرا به‌نوعی منحصراً به‌فرد به نظر می‌رسد. در غیاب تجربه ارتباط با پسران، شناخت ذهنیت دانشجویان دانشگاه الزهرا نسبت به روابط جنسیتی، خصوصاً در دوران کارشناسی، که به‌عنوان یکی از دوره‌های مهم یادگیری برخوردهای اجتماعی شناخته می‌شود، در مقایسه با تجربه دانشجویان در سایر دانشگاه‌ها قابل تأمل است. نمونه‌گیری هدفمند و با تکنیک رسیدن به حداکثر تنوع مشارکت‌کنندگان انجام شد و تمام مصاحبه‌ها در خرداد و تیر ۱۳۹۹ انجام یافته‌اند.

برای تحلیل داده‌ها نیز، از روش تحلیل تماتیک یا تحلیل مضمون استفاده شده است. «مضمون» الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به توصیف و سازماندهی مشاهدات می‌پردازد و حداکثر جنبه‌هایی از پدیده را تفسیر می‌کند (کمالی، ۱۳۹۷). تحلیل مضمون در شش گام و سه مرحله تجزیه و توصیف متن، تشریح و تفسیر متن، و ترکیب و ادغام متن انجام می‌شود. مراحل تحلیل مضمون عبارت‌اند از: آشنایی با داده‌ها، ایجاد کدهای اولیه، جست‌وجوی مضمون‌ها، بازبینی مضمون‌ها، و تعریف و نام‌گذاری مضمون‌ها. در این نوع تحلیل، سعی بر این

است که از مضامین پایه‌ای که آشکار و مصرح هستند، به‌سوی مضامین انتزاعی‌تر و کلی‌تر حرکت شود تا به مضمون اصلی متن دست پیدا کنیم.

۴. یافته‌ها

داده‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌های مشارکت‌کنندگان پژوهش را براساس محور اصلی تصور از مناسبات جنسیتی و واکنش نسبت به این مناسبات مرتب کرده‌ایم که هر کدام چندین مضمون اصلی را شامل می‌شوند. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول شماره (۱) آمده است:

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان پژوهش

ردیف	نام	سن	رشته	دانشگاه	(تحصیلات و) شغل پدر	(تحصیلات و) شغل مادر	محل سکونت والدین	تعداد خواهر و برادر
۱	حلما	۲۶	ارشد جامعه‌شناسی و لیسانس حقوق	دانشگاه تهران	فوق لیسانس مدیریت مشاور شرکت خصوصی	طلبه حوزوی، معادل دکترای علوم قرآنی خانه‌دار	تهران	دو برادر بزرگ‌تر
۲	وحیده	۲۳	فوق لیسانس مطالعات جوانان	دانشگاه تهران	پزشک	فوق لیسانس علوم قرآنی خانه‌دار	تهران	یک برادر بزرگ‌تر
۳	آرام	۳۵	فوق لیسانس مطالعات جوانان	دانشگاه تهران	پدر: بنگاه اتوموبیل همسر: شرکت تجهیزات پزشکی	خانه‌دار	تهران	آرام، مادر دو فرزند شش و نه ساله است
۴	سارا	۲۳	شهرسازی	دانشگاه تهران	مالک استودیوی صدا، متوفی	خانه‌دار	تهران	تک‌فرزند
۵	مریم	۲۳	انرژی	دانشگاه امیرکبیر	کارگاه تولید ترانس	خانه‌دار	کرج	یک برادر کوچک‌تر
۶	زینب	۲۱	حقوق	دانشگاه تهران	دپلوم بازاری	دپلوم خانه‌دار	تهران	سه خواهر
۷	فهیمة	۱۹	فیزیک	الزهر	دپلوم بازار آهن	لیسانس ادبیات خانه‌دار	تهران	دو خواهر بزرگ‌تر
۸	راضیه	۲۳	مدیریت بازرگانی	الزهر	دانشجوی دکترا هیئت علمی	دپلوم خانه‌دار	تهران	سه برادر و یک خواهر بزرگ‌تر
۹	غزل	۲۲	حقوق	الزهر	لیسانس مدیریت مدیرعامل ارشد	لیسانس علوم اجتماعی کارمند دولتی	تهران	یک برادر کوچک‌تر
۱۰	گلبرگ	۲۰	طراحی پارچه	الزهر	دام‌پزشک	فوق لیسانس روان‌شناسی خانه‌دار	تهران	یک برادر بزرگ‌تر
۱۱	لاله	۲۱	حقوق	الزهر	راننده بازنشسته	خانه‌دار	گرگان	دو برادر بزرگ‌تر
۱۲	زهرا	۲۱	ادبیات انگلیسی	الزهر	معلم بازنشسته	معلم بازنشسته	فومن	یک خواهر و یک برادر بزرگ‌تر
۱۳	شیرین	۲۲	مکانیک	امیرکبیر	ارشد مدیریت مدیر مالی	لیسانس خانه‌دار	رشت	یک خواهر بزرگ‌تر

فصلنامه مطالعات دانشگاه

۱۴۴

دوره ۱، شماره ۳
بهار ۱۴۰۲
پیاپی ۳

ردیف	نام	سن	رشته	دانشگاه	(تحصیلات و شغل پدر)	(تحصیلات و شغل مادر)	محل سکونت والدین	تعداد خواهر و برادر
۱۴	پویان	۲۲	برق	امیرکبیر	مهندس	پزشک	دزفول	یک برادر دوقلو
۱۵	آسیه	۲۳	فلسفه و علوم سیاسی	دانشگاه تهران	لیسانس کارمند	دانشجوی ارشد خانه‌دار	تهران	دو خواهر کوچک‌تر متأهل
۱۶	ریحانه	۲۳	ادبیات فرانسه زبان‌شناسی	دانشگاه تهران	مشاور حقوقی	پرستار	تهران	یک خواهر کوچک‌تر
۱۷	رخساره	۲۰	زیست‌شناسی	دانشگاه تهران	تجارت و بیزینس آزاد	دبیر فرزنانگان	تهران	یک برادر بزرگ‌تر
۱۸	فرزان	۱۹	حقوق	دانشگاه تهران	کارشناس آماری	خانه‌دار	اراک	یک خواهر بزرگ‌تر
۱۹	نوشین	۲۸	ادبیات فارسی	الزهر	تکنیسین هواپیما	خانه‌دار	تهران	یک خواهر بزرگ‌تر
۲۰	محدثه	۲۱	جامعه‌شناسی	الزهر	فروشنده لوازم التحریر	خانه‌دار	تهران	یک خواهر بزرگ‌تر
۲۱	مرضیه	۲۱	جامعه‌شناسی	الزهر	مالک کارگاه تولید ناپلون و نایلکس	خانه‌دار	تهران	یک برادر بزرگ‌تر
۲۲	سمانه	۲۲	جامعه‌شناسی	الزهر	سیکل مکانیک	لیسانس معاون مدرسه	رودسر	تک‌فرزند
۲۳	هانا	۲۳	جامعه‌شناسی	تهران	نماینده بیمه	معلم	تهران	یک خواهر کوچک‌تر متأهل
۲۴	کژال	۲۱	برق	تهران	مهندس متالورژی مشاور صنعتی	لیسانس مهندسی اشتغال در بورس	تهران	یک خواهر کوچک‌تر
۲۵	امیرحسین	۲۳	آمار	تهران	دنیلم حسابدار (متوفی)	دنیلم خانه‌دار	تهران	تک‌فرزند
۲۶	علی	۲۰	برق	امیرکبیر	کارمند نهاد حکومتی	خانه‌دار	تهران	یک خواهر و دو برادر بزرگ‌تر
۲۷	پرتیان	۲۲	انرژی + صنایع	امیرکبیر	دکتری مکانیک شرکت ریخته‌گری	لیسانس مامایی اکون خانه‌دار	مهرشهر کرج	یک برادر بزرگ‌تر
۲۸	عرفان	۲۱	علوم کامپیوتر	امیرکبیر	کارمند شرکت سرمایه‌گی	کارمند شرکت سرمایه‌گی	تهران	تک‌فرزند
۲۹	هامون	۲۱	کامپیوتر	امیرکبیر	دنیلم راننده	دنیلم کارمند پست	تهران	یک خواهر بزرگ‌تر
۳۰	محسن	۲۳	عمران	امیرکبیر	استاد دانشگاه علوم پزشکی ایران	مدرک تربیت کودک از انگلستان خانه‌دار	تهران	دو برادر بزرگ‌تر
۳۱	علی‌رضا	۲۱	مکانیک	امیرکبیر	فوق لیسانس مهندس عمران	لیسانس زیست‌شناسی دبیر زیست	تهران	تک‌فرزند
۳۲	امیرمهدی	۲۵	ریاضی کاربردی	امیرکبیر	لیسانس نظامی بازنشسته سپاه	لیسانس خانه‌دار	تهران	یک برادر و خواهر کوچک‌تر

۴-۱. کم‌اهمیت دانستن تبعیض جنسیتی

در میان مصاحبه‌شوندگان ما، هستند کسانی که تبعیض جنسیتی در جامعه را نادیده می‌گیرند. آن‌ها اگرچه برخی واقعیت‌ها که مرتبط با حضور کمتر زنان در جامعه و دانشگاه است را می‌بینند، اما بیشتر آن را به توانایی‌های کمتر زنان نسبت می‌دهند تا وجود تبعیضی نظام‌مند در جامعه. این مشارکت‌کنندگان قوانین را نیز چندان در زندگی زنان مهم نمی‌دانند و نابرابری جنسیتی را بر مبنای تفاوت طبیعی یا تناسب میان حقوق و مسئولیت‌ها توجیه می‌کنند.

۴-۱-۱. توجیه نابرابری جنسیتی

برخی از زنان مشارکت‌کننده در پژوهش با برخی قوانین مخالف‌اند و برخی دیگر از قوانین را تأیید می‌کنند. حلما دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشگاه تهران است. او از خانواده‌ای تحصیل‌کرده و مشرع برخاسته و خود دختری مذهبی است. حلما حقوق و علوم اجتماعی خوانده است، اما به قوانین نابرابر کاری ندارد و دغدغه‌ای هم برای تغییر آن‌ها ندارد. در مورد نابرابری قوانین، آن‌جا که به قوانین فقهی برمی‌گردد را مسکوت می‌گذارد. از فقه پویا صحبت می‌کند، اما چگونگی به کار بستن آن چندان دغدغه او نیست. با وجودی که لیسانس اولش حقوق است، ولی به نظر می‌رسد دغدغه‌ای برای فهم حقوق زنان نداشته است. او نگرشی را انتخاب کرده است که او را با حوزه عقاید دینی‌اش درگیر نمی‌کند. اهمیت قوانین را نادیده می‌گیرد و در مقابل بر طبقه اجتماعی در تعیین فرودستی و فرادستی انسان‌ها تأکید می‌کند و وارد جدال بر سر قوانین نمی‌شود:

گزاره درستی نیست که زن‌ها از حقوق کمتر یا پایین‌تری برخوردارند. اگر هم تفاوت‌هایی هست، به لحاظ فقهی هست که می‌شه سرش بحث کرد که درسته یا غلطه یا هر چیز. حالا به این کار ندارم و در کل فکر می‌کنم اون قدری نیست که بخواد کسی رو در یک موقعیت پایین‌تر بالاتر تعریف بکنه. به نظرم، موقعیت اجتماعی آدم‌ها باعث می‌شه که تو رو در جایگاه فرودست و یا فرادست قرار بده (مصاحبه با حلما، ۱۴ خرداد ۱۳۹۹).

راضیه دانشجوی مدیریت دانشگاه الزهرا و دختری فعال در زمینه‌های کاری و ارتباطات اجتماعی است. او با برخی قوانین مخالف است، اما در پس نگاه او، کلیشه‌های مردسالارانه درباره توجیه نابرابری جنسیتی بر مبنای تفاوت طبیعی زنان و مردان حضور دارند که به احساسات و نگاه او جهت می‌دهند:

به نظرم، زن و مرد از لحاظ فیزیکی و روحیاتی برابر نیستند. من خودم همیشه مسئولیت داشتم، اما شکننده بودن و خستگی رو بیشتر از مردها دیدم ... من با جمله فمینیستی حضور زنان در همه‌جا موافق نیستم، چون حضور زنان در جامعه ما در همه محیط‌ها فراهم نیست. مثلاً اگر خارج از کشور بودم،

دوست داشتم ورزشگاه برم، اما این جا نه، خوشم نمی‌آد از فضای استادیوم ایران. من خیلی به فوتبال علاقه دارم، اما جامعه ما آمادگی نداره. خودم به چشم خودم دیدم تو مترو که از ورزشگاه می‌آی، چقدر سطح پایین هستند.

او درباره حق طلاق نیز با خودکم‌بینی می‌گوید: «درباره حق طلاق، من در خودم نمی‌بینم که داشته باشم. چون آدم یهو تصمیم‌گیری هستم. مردها این طوری نیستن» (مصاحبه با راضیه، ۱۹ خرداد ۱۳۹۹). در مورد راضیه هم، سلطه کلیشه‌های جنسیتی بر ذهنیت و عمل او دیده می‌شود و هم این‌که می‌بینیم چگونه در مواردی، پروپاگاندا نظام ارزشی فرهنگی مسلط را پذیرفته و در برابر تفکیک جنسیتی برخی حوزه‌ها و محرومیت زنان از برخی مکان‌ها، همانند ورزشگاه، موضع تسلیم گرفته است و همراه با پروپاگاندا حاکم، این فضاها را برای زنان نامناسب می‌بیند و خواست گروهی از زنان برای ورود به ورزشگاه در ایران را نامشروع قلمداد می‌کند.

آسیه دانشجوی هم‌زمان دو رشته علوم سیاسی و فلسفه اسلامی است و به‌تازگی ازدواج کرده است. او از قوانین اطلاع دقیقی ندارد، ولی می‌داند که قوانین به نفع مردان است، اما درگیری چندانی هم با قوانین ندارد:

ما با قانون هر روز درگیر نیستیم، اما مسائلی داریم که هر روز بهش برمی‌خورم. هرچند اون قوانین اگر باشن خیلی کمک می‌کنن، اما زمانی که مثلاً وضع به طلاق و حضانت می‌رسه، از قبلش قانون نبود. مسائل روزمره اون‌ها رو به این نقطه رسونده، پس اون‌ها خیلی مهم هستند. رابطه من و همسرم برپایه قانون نیست، تعاملی است. اخلاق، علاقه و همراهی این‌ها خیلی فراقانونی عمل می‌کنن. به نظرم، این پشته‌ها خیلی اساسی‌تر هستند (مصاحبه با آسیه، ۱۱ خرداد ۱۳۹۹).

در میان مشارکت‌کنندگان، علی و امیرمهدی از دانشگاه امیرکبیر تابع هنجارها و ارزش‌های رسمی نسبت به جنسیت هستند. آنان روابط فرادست و فرودست میان زن و مرد را تأیید می‌کنند و از نقش‌ها و وظایفی که بر عهده مردان گذاشته شده است خرسندند. علی بیست‌ساله و دانشجوی برق دانشگاه امیرکبیر است. از یک خانواده مذهبی می‌آید و خودش نیز فردی مذهبی است. پدرش کارمند بازنشسته یک نهاد حکومتی است و مادرش خانه‌دار. او مشکلی با انتظارات نقشی جنسیتی ندارد:

یک‌سری انتظارات براساس این نقش [مردانه] به وجود می‌آد که به نظر من خیلی هم به‌جا است و من مشکلی باهاش ندارم. می‌تونم بگم راضی هستم. مشکلی به نظرم وجود نداره (مصاحبه با علی، ۲۲ خرداد ۱۳۹۹).

نگاه علی به مناسبات میان جنسیتی به‌شدت متأثر از آموزه‌های رسمی است. او کاملاً موافق وضع موجود در حوزه روابط میان جنسیتی است. بر فرادستی مرد و فرودستی زن در رابطه تأکید

دارد و برای زندگی خود بر پایه‌گذاری چنین روابطی مصمم است. نقش‌های جنسیتی برای او کاملاً تفکیک شده است. زن را متعلق به حوزه خصوصی و مرد را متعلق به حوزه عمومی می‌داند.

۴-۱-۲. تبانی با مردسالاری

یافته‌های ما نشان می‌دهند با این‌که بخشی از مشارکت‌کنندگان دختر این پژوهش نگاهی برابر به روابط زن و مرد دارند، اما این برابری خواهی با ابهاماتی همراه است. برخی از این زنان گرچه در حوزه‌هایی به دنبال روابط برابر هستند، اما در حوزه‌های دیگر برخی هنجارهای مسلط را می‌پذیرند. یکی از این هنجارها، که به نظر نگارنده نقش مهمی در بازتولید و حفظ سلطه مردانه دارد، پذیرش قوامیت اقتصادی مردان است. در میان مشارکت‌کنندگان پژوهش، دختران بسیار توانمندی هستند که گرچه بر حق حضور اجتماعی برابر خود با مردان پافشاری می‌کنند، اما همچنان به دنبال مردانی هستند که نان‌آور خانه باشند یا نان‌آور اصلی خانه باقی بمانند.

مریم بیست‌وسه‌ساله و دانشجوی مهندسی انرژی دانشگاه امیرکبیر است. پدرش کارگاه تولیدی دارد و مادرش خانه‌دار است. او به قوانین حوزه زنان نقد دارد، اما پارتیزان برابری نیست. در جاهایی، تقسیم کار جنسی را تا حدی پذیرفته، اما این پذیرش سفت و سخت نیست. در ازدواج به دنبال مردی است که نسبت به خودش موقعیت اجتماعی-اقتصادی بالاتری داشته باشد. او در مورد نگاهش به زن بودن در جامعه ایران از خشونت‌هایی می‌گوید که بر زنان می‌رود و این روزها اخبارش پیچیده است. با این حال، از زن بودنش خوشحال است:

از این‌که دخترم خوشحالم و حس رضایت دارم، چون در این جامعه حس مسئولیت کمتری به نسبت پسران برای نان‌آوری دارم. مسئولیت و فشار خرج‌خونه با من نیست. همین شده که دختر بودن شادی بیشتری برام داشته (مصاحبه با مریم، ۲۸ خرداد ۱۳۹۹).

کانل در توضیح این‌که چرا آحاد یک جامعه مردسالار گاه با هنجارهای غالب مردسالارانه چه در گفتار و چه در عمل همراه می‌شوند می‌گوید: نظام مردسالاری در ازای چنین همراهی‌ای، به افراد (اعم از زن و مرد) پاداش یا سود سهامی (حاصل سرمایه‌گذاری فکری و عقیدتی یا عملی‌شان در این نظام) می‌پردازد که در حقیقت مزایای عملی و نمادینی هستند که برخی مردان و زنان بابت این تبانی دریافت می‌کنند. همدستی و همراهی برخی زنان با نظام مردسالار با توسل به نظریه «سود سهام عاید از مردسالاری»، دست‌کم می‌تواند سه دلیل داشته باشد: نخست، بهره‌مند شدن آن‌ها از مزایای مردسالاری؛ دلیل دیگر ترس و دوری جستن از همان شرم و استهزای ناشی از ناهنجار تلقی شدن در جمع همالانشان؛ و سوم نقش «جامعه‌پذیری جنسیتی» و به تبع آن

درونی سازی ایدئولوژی جنسیتی غالب در جامعه و فرهنگ توسط چنین زنانی است (به نقل از: عابدینی فرد، ۱۳۹۹).

یافته‌های ما نشان می‌دهند که یکی از پیامدهای حضور در دانشگاه، به پرسش کشیدن هنجارهای نسل والدین توسط دختران در مرحله تشکیل خانواده است. با این همه، همدستی با مردسالاری را می‌توان در چشم‌پوشی برخی از دختران از دستاوردهای کاری و تحصیلی خود، که حاصل سال‌ها تلاش است، بازیافت. از نظر برخی دختران، «بدیهی و طبیعی» است که زن استقلال اقتصادی خود را به قیمت رسیدگی به همسر و فرزند و خانه (که وظایف اصلی و ذاتی اش به حساب می‌آورند) رها کند.

۲-۴. حساس به تبعیض جنسیتی

بیشتر مشارکت‌کنندگان دختر ما، در پرسش از نگاهشان به زن بودن در جامعه، از تبعیضی که در جامعه با آن مواجه هستند گفته‌اند. بخش مهمی از آن‌ها از قوانین نابرابر گله دارند. در نگاه برخی از آن‌ها، در جامعه تبعیض نظام‌مندی وجود دارد که آن‌ها را از دسترسی به برخی فرصت‌ها و زندگی برابر با مردان باز می‌دارد.

۱-۲-۴. تجربه زیسته تبعیض

تعدادی از مشارکت‌کنندگان دختر، از ابتدا و در خانواده و بنابر رفتار متفاوتی که با آن‌ها می‌شده است، تبعیض را بخشی از تجربه زیسته خود حس کرده‌اند. نوشین بیست‌وهشت‌ساله است و به تازگی از پایان‌نامه کارشناسی ارشدش در رشته ادبیات فارسی دفاع کرده است. او در این سال‌ها تبعیض را تجربه کرده است و وضعیت روشنی نیز پیش‌روی خود نمی‌بیند:

در جامعه ما، زن جنس دومه و مدام باید برای احقاق حقوقش تلاش کند و این گوش‌زدها رو بگیره که کاری نکن تا مردی رو تحریک کنی. پسرهای فامیل ما به راحتی مسافرت می‌رن، اما ما برای یه تولد ساده یا رفتن به خونه دوستانی که برادر دارن، یا درس خوندن، یا نباید می‌رفتیم، یا باید [در] چارچوب عمل می‌کردیم. اجازه نداشتم با همه دوستان رابطه بگیرم. الان متوجه همه سخت‌گیری‌ها شدم، اما اون موقع خیلی به من سخت می‌گذشت. من همیشه می‌گفتم اگر دختردار شدیم، در عین مراقبت، آزادی‌های زیادی هم باید به اون بدیم (مصاحبه با نوشین، ۱۲ خرداد ۱۳۹۹).

ریحانه، دانشجوی فوق‌لیسانس زبان‌شناسی دانشگاه تهران، دختری است که طعم تبعیض در خانواده‌ای مردسالار را چشیده است. او که از کودکی ورزش رزمی کار می‌کرده است، به دلیل نگاه بسته پدرش، از بسیاری از موفقیت‌های ورزش تکواندو بازمانده است. ریحانه معتقد است که جامعه به او رویکردی داده است که باید به‌عنوان زن خیلی قوی باشد:

[جامعه به من می‌گه] تویه موجود ضعیفی هستی که به طرق مختلف حقت رو می‌تونیم بگیریم و بهت توهمین کنیم. من مدام باید ثابت کنم که من هم مثل همکلاسی‌های دیگه‌م می‌تونم قوی باشم و تلاش کنم (مصاحبه با ریحانه، ۱۹ خرداد ۱۳۹۹).

۲-۲-۴. درک تبعیض در عرصه عمومی

در میان مشارکت‌کنندگان ما، کسانی هستند که می‌گویند با ورود به دانشگاه و نیز جامعه بزرگ‌تر، با تبعیض‌هایی مواجه شده‌اند که بیشتر با آن‌ها آشنا نبوده‌اند. به یک معنا، پیش از آن خود را تنها «انسان» می‌دانسته‌اند و نه زن یا مرد. به نظر می‌رسد برای بخشی از این دختران، محیط خانوادگی محیطی برابرتر از دانشگاه بوده است و با ورود به دانشگاه و نیز جامعه بزرگ‌تر، از تبعیض‌های جنسیتی آگاه شده‌اند.

محدثه دانشجوی جامعه‌شناسی دانشگاه الزهرا است. در دو انجمن دانشگاه فعال است و دغدغه حقوق زنان دارد. او به مسائل حوزه مناسبات میان‌جنسیتی اندیشیده است و چارچوب فکری و عملی روشنی دارد. محدثه می‌گوید همواره از زن بودنش در جامعه احساس تبعیض کرده است:

با این‌که خانواده‌ای داشتم که هیچ‌وقت محل آزادی من نبودند و دگم فکر نمی‌کردند، اما در کلیت جامعه، گرفتن شغل و مسائل روزمره، خودم رو در نابرابری دیدم (مصاحبه با محدثه، ۱۲ خرداد ۱۳۹۹).

پرینان دانشجوی درخشانی است که در دانشگاه امیرکبیر همزمان در دو رشته مهندسی صنایع و انرژی تحصیل می‌کند و مدال برنز المپیاد اخترازی یک را نیز کسب کرده است. او می‌گوید پیش از آشنایی بیشتر با جامعه، از زن بودنش احساس خوبی داشته و از این‌که زنی است که می‌خواهد وارد فضای مهندسی شود، خوشحال بوده است:

زمانی که با جامعه بیشتر آشنا شدم و از خانواده و اطرافیان خودم فراتر رفتم، فهمیدم که در ایران زنان از چه مشکلاتی رنج می‌برند، اما باز هم این باعث نشده که من از زن بودن خودم احساس بدی داشته باشم. فکر می‌کنم یک خانم هستم و قابلیت‌هایی دارم که آقایون ندارند و می‌تونم مفید باشم، ولی از مشکلات بی‌خبر نیستم و گاهی خیلی ناعدالتی‌ها برای من رنج‌آور می‌شه. اون دیدی که آقایون به جایگاه و موقعیت ما در محیط تحصیل و کار دارند [ناراحت‌کننده است] (مصاحبه با پرینان، ۱۱ خرداد ۱۳۹۹).

سارا دانشجوی شهرسازی دانشگاه تهران است. او می‌گوید ملموس‌ترین مشکلی که در ارتباط با زن بودن دارد حجاب اجباری است. سارا وقتی پانزده‌ساله بوده، پدرش را از دست داده و طبق قوانین، او می‌بایست قیم می‌داشت. سارا گواهی رشد داشته، ولی خیلی از ارگان‌ها آن را قبول نداشتند. به دلیل موقعیتش به‌عنوان یک دختر یتیم، با برخی قوانین نابرابر مواجهه داشته و به همین دلیل، فکر می‌کند اگر پسر بود، شرایطش آسان‌تر می‌شد:

بیست سالگی وقتی می‌خواستم از کشور خارج بشم، با این‌که بالغ بودم، در دسر داشتم، چون می‌گفتن باید بدونیم که شوهر نداشته باشی و بخوای قایمکی از کشور خارج بشی. چون زن بودم و ممکنه شوهری داشته باشم که نخواد من ترکیه برم! آزارهای کلامی، نگاه، لمس دستی بوده و من چیزی که خیلی لمس کردم این‌که مردها این طوری می‌کن که ما زن‌ها رو تأمین می‌کنیم؛ حالا به هر دلیلی اگر اون مرد نباشه، زن خیلی تحت فشار قرار می‌گیره. مثلاً مادر من خیلی حرف زور شنید و سعی می‌کنن سرش رو کلاه بذارن. خود من با دوست پسرم کارواش رفتم و دیدم چقدر کامل انجام دادند، اما با دوست دخترم که رفتم ناقص انجام دادند و سه برابر پول هم گرفتند و ما هیچ کاری نمی‌تونستیم بکنیم. از این چیزهای ریز و درشت زیاد هست (مصاحبه با سارا، ۲۱ خرداد ۱۳۹۹).

لاله دانشجوی حقوق دانشگاه الزهرا است و می‌خواهد زنی مستقل و انتخاب‌گر باشد. لاله، پیش از دانشگاه، فمینیستی بدون تئوری بوده است، اما بعد از ورود به دانشگاه در رشته حقوق، روابط دوستانه و نیز برخی از استادانش به او کمک کرده‌اند تا به درکی بهتر از مناسبات میان جنسیتی برسد. لاله از زن بودنش راضی است، اما به دلیل قوانین نابرابر در حوزه زنان و نیز سلطه کلیشه‌های جنسیتی، فکر می‌کند زن بودن در این جامعه سخت است:

زن بودن در این‌جا، به‌خاطر قوانین ضدزنی که وجود داره و کلیشه‌های جنسیتی که هست، بسیار سخته. من از زن بودنم راضی هستم، اما باید خیلی برای برابری با آقایون بجنگم. دوست دارم با کلیشه‌های جنسیتی مبارزه کنم، ولی گاهی دیگه خیلی برام سخت می‌شه. [مسئله] پوشش و رابطه [با جنس مخالف] و این مسائل همیشه هست، اما تلاشم رو کردم که آدم‌ها رو قانع کنم که این چیزها [کلیشه‌ها] رو کنار بگذارن» (مصاحبه با لاله، ۱۱ خرداد ۱۳۹۹).

۳-۲-۴. آگاهی از امتیازات مردانه

بخش مهمی از مردان مشارکت‌کننده در پژوهش از وجود تبعیض‌های جنسیتی در جامعه آگاه‌اند و معتقدند که جامعه به مردان امتیازاتی داده است که زنان از آن‌ها محروم‌اند. برخی از مشارکت‌کنندگان از این امتیازات ناخرسندند و از داشتن آن‌ها احساس گناه می‌کنند. برخی بر این باورند که کلیشه‌های موجود بر مردان نیز فشار می‌آورد. برخی می‌گویند تقسیم جنسیتی رایج بار سنگینی برای مردان است. برخی نیز بر این باورند که مرد بودن در ایران یک شانس است. امیرحسین بیست‌وسه‌ساله و دانشجوی آمار دانشگاه تهران است. پدرش را دو سالی است که از دست داده است و هم‌اکنون با مادرش زندگی می‌کند. پدر و مادرش هر دو دیپلمه بوده‌اند. امیرحسین، که تک‌فرزند است، مردی باسواد، برابری‌خواه و فعال انجمنی است. برابری‌خواهی او تقریباً ابهامی ندارد. از امتیازات مردان در جامعه آگاه است و نسبت به آن‌ها منتقد است:

مرد بودن یک‌سری امتیازات به همراه داره، اما این امتیازات حس گناه هم می‌ده، به این خاطر که تبعیض‌هایی رو می‌بینی که فقط به‌خاطر جنسیت داره روا می‌شه. نیمی از جامعه در اثر یک تصادف

ژنتیکی، که خودشون نقشی توش نداشتن، یکسری حقوق ازشون سلب شده. از طرف دیگه، به خاطر همین جنسیت، یکسری انتظارات و توقعات ازت وجود داره که فشار زیادی می‌آره. اما به صورت وزنی بخوای بگی، مرد بودن بیشتر امتیاز محسوب می‌شه تا فشار باشه (مصاحبه با امیرحسین، ۲۰ خرداد ۱۳۹۹).

هامون بیست و یک ساله و دانشجوی کامپیوتر دانشگاه امیرکبیر است. پدر و مادرش دیپلمه هستند. مادرش کارمند اداره پست و پدرش راننده است. مدرسه تیزهوشان شهرری درس خوانده و به هنر و ادبیات علاقه مند است. او مردی برابری خواه است که نگاهی برابر و بدون ابهام به رابطه زن و مرد دارد. هامون گرچه قوانین را بیشتر به نفع مردان می‌داند، اما معتقد است که در جامعه کلیشه‌هایی وجود دارند که به مردان نیز فشار می‌آورند:

به نظرم، قوانین بیشتر به نفع مردها است، اما انتظاراتی از آقایون هست و یکسری کلیشه وجود داره (همین طور که درباره خانم‌ها هست). برای مردها کلیشه‌های درآمدزایی و نان‌آوری وجود داره که فشار وارد می‌کنه، اما در کل این براینده برای خانم‌ها بدتره و آقایون دست‌بالا رو در جامعه دارن. حتی اگر این برتری گاهی به ضرر خودشون تموم بشه، باز هم مردها نفع بیشتری دارن و حق خودشون رو می‌تونن راحت‌تر بگیرن (مصاحبه با هامون، ۲۳ خرداد ۱۳۹۹).

عرفان بیست و یک ساله و دانشجوی مهندسی کامپیوتر دانشگاه امیرکبیر و ساکن تهران است. او تک‌فرزند است و پدر و مادرش هر دو کارمند صنایع سرامیکی هستند. عرفان معتقد است که فشارها و انتظاراتی در جامعه وجود دارد که به زن و مرد هر دو فشار می‌آورد و بر این موضوع واقف است که مردان در حقوق اولیه نسبت به زنان امتیاز دارند، حق پوشش دارند و آزادی مردان خیلی بیشتر از زنان است. وی معتقد است معیارهای دوگانه‌ای در قضاوت رفتار و گفتار زنان و مردان وجود دارد. او با قوانین نابرابر مخالف است و مشروعیتی برای وجود قوانین نابرابر در حوزه زنان قائل نیست:

به نظرم، هر دو جنسیت دغدغه‌ها و مسائل خودشون رو دارن. من زن نبودم تا شرایط اون‌ها رو درک کنم، اما درباره خودم می‌تونم بگم که مرد بودن، با فشارها و انتظاراتی که به همراه می‌آره، باعث می‌شه که تو کمتر مشکلات و ناراحتیت رو بروز بدی و همین می‌شه که آمار خودکشی مردان در جهان بالاتره؛ چون همیشه ازت خواستن که محکم و قوی باشی و این کار رو سخت می‌کنه. در تمام جوامع هم هست. در آشناها هم دیدم که کسانی خودکشی کردن یا طلاق گرفتن که نتونستن به انتظاراتی که جامعه ازشون داشته برسند. نمی‌دونم زن بودن سخته یا مرد بودن، اما مرد بودن هم این فشارها رو داره و خیلی راحت نیست» (مصاحبه با عرفان، ۲۲ خرداد ۱۳۹۹).

۳-۴. کنشگری برای تغییر

اگرچه بیشتر مشارکت‌کنندگان بر وجود تبعیض جنسی در جامعه تأکید دارند، اما بخش کوچک‌تری از آن‌ها خود را کنشگر برابری معرفی می‌کنند و برای تغییر مناسبات جنسیتی تبعیض‌آمیز در سطوح کوچک و بزرگ تلاش‌هایی انجام می‌دهند.

بخش وسیع تری از مشارکت کنندگان پژوهش کسانی هستند که می‌توان آن‌ها را، به تعبیر فرهاد خسروخاور، جامعه‌شناس ایرانی، «کنشگر زندگی خود» نامید؛ کسانی که می‌خواهند از نظم جماعتی [سرکوبگر] خارج شوند و در ضمن با دیگران بودن، اراده خود برای استقلال فردی را حفظ کنند (خسروخاور و نیک‌پی^۱، ۲۰۰۹، ۱۸-۱۹). به این ترتیب، آن‌ها در زندگی خود تلاش دارند روابط برابرانه‌ای را شکل دهند. مرضیه بیست‌ویک‌ساله و دانشجوی جامعه‌شناسی دانشگاه الزهرا است. او از خانواده‌ای مذهبی و اصول‌گرا می‌آید. در روزنامه‌ای اصول‌گرا کار می‌کند و در حوزه‌هایی کنشگر است. او که نسبتاً از جایگاه خود راضی است، در مواقعی، بین نگاه دینی و نگاه عدالت‌خواهانه‌اش تضاد می‌بیند و بر این تضاد آگاه است:

با وجود این که در یک خانواده مذهبی بودم، اما همیشه دموکراسی بین ما برقرار بوده و همه حرفشون رو زدن. خانواده‌م هم خیلی روشن‌فکر بودن. با این که خودم چادری هستم، اما هیچ‌وقت اجباری برام وجود نداشته، یا این که فکر کنم به خاطر دختر بودن یک‌سری کارها رو نمی‌تونم انجام بدم. هیچ‌وقت این حس رو نداشتم، چون از طرف خانواده‌م همیشه تشویق شدم. حتی روزنامه‌ای که الان دارم کار می‌کنم، همه کارکنانش آقا هستن، هیچ دختری وارد تحریریه نشده و من به خودم اجازه دادم که واجد این حق هستم. محدودیت‌هایی برای خانم‌ها می‌گذارن که باید حتماً چادری باشن یا دورکاری کنن. من سعی کردم که بعد از چهل سال تغییراتی به‌عنوان کم‌سن‌ترین فرد اون جا به وجود بیارم. روزنامه رو وارد جشنواره فجر کردم (مصاحبه با مرضیه، ۱۱ خرداد ۱۳۹۹).

مرضیه بیشتر قوانین موجود را مخالف عدالت می‌داند و خودش را در آینده در کسوت یک فعال مدنی و اجتماعی می‌بیند: «جامعه‌شناسی منو به سمت دغدغه‌های اجتماعی برده که حتی آگه مسئله‌ای برای خودم مشکل‌ساز نیست، در سطح جمعی ببینمش و نگم که وجود نداره و حتماً ازشون مطلع باشم» (همان).

۳-۴-۲. تلاش برای تغییر مناسبات جنسیتی

تعداد اندکی به‌طور عملی دغدغه تغییر این قوانین را دارند و به کنش‌هایی برای این تغییر دل بسته‌اند. دانشجویانی که در انجمن‌های دانشجویی فعال‌اند، اغلب از تأثیر مثبت فعالیت انجمنی بر تغییرات و رشد خود می‌گویند.

محدثه دانشجوی جامعه‌شناسی دانشگاه الزهرا و فعال انجمنی در دانشگاه خود است. او به قوانین در حوزه زنان نقد بنیادی دارد و ریشه این قوانین را سنت‌های قدیمی می‌داند که دست‌وپای زنان امروزی را می‌بندند و مانع پیشرفت آنان می‌شوند:

قوانین ایران اساساً ضدزن تدوین شدن، چه برای دختری که مجرد و چه دختری که وارد خونه شوهرش می‌شه. قوانین ازدواج و خانواده براساس سنن قدیمی [تدوین شدن] و می‌تونن زن رو داخل خونه از حق تحصیل و حق اشتغال و ولایت فرزند محروم کنن. واقعاً این قوانین برای زن دست‌وپاگیرن. مسائل قبل از ازدواج هم که حق خروج از کشور و ازدواج با اجازه پدر باید صادر بشه و این اتفاق اخیر (ماجرای رومینا) که به ما نشون داد که قانون ما اجازه می‌ده به یک پدر که جون دخترش رو بگیره و هیچ قصاصی هم در کار نیست (مصاحبه با محدثه، ۱۲ خرداد ۱۳۹۹).

او فکر می‌کند که گسترش آگاهی در میان زنان می‌تواند بی‌حقوقی آن‌ها را کاهش دهد:

من فکر نمی‌کنم جماعتی که مورد ظلم هستن بتونن توسط کس دیگه‌ای نجات پیدا کنن. اگه قرار باشه که اتفاقی بیفته، باید خود زنان دست به کار بشن و علاوه‌بر نگاه‌های مردسالاری و تبعیض‌ها، زنان برعلیه زنان هم یک چالش هست که روند تغییر رو کند می‌کنه. حتی هم‌نسل‌های من برخی رفتارها رو به حساب علاقه و غیرت [مرد] می‌گذارن و هنوز توجیه نشدن که این ظلمیه که در حقشون داره می‌شه و بنابر این بوده که زن همواره مورد سلطه قرار بگیره. به نظر من، قانون به این راحتی تغییر نمی‌کنه و آگاهی تک‌تک افراد هستش که می‌تونه کمک کنه (همان).

بخشی از مشارکت‌کنندگان که از خانواده‌های دین‌دار آمده‌اند، به دنبال خوانشی برابری طلبانه از قوانین مبتنی بر شرع هستند. زهرا، دانشجوی ادبیات انگلیسی دانشگاه الزهرا، دختری دین‌دار است و اعتقاد دارد قوانین موجود تحت تأثیر رویکردهای مردسالارانه جامعه و با سوءبرداشت از دین این‌گونه به ما رسیده‌اند:

ما نیاز به یک بازنویسی از قانون و به‌روزرسانی داریم. به نظر من، این دین نبوده که این قوانین رو آورده، بیشتر جامعه بوده و یک‌سری گروه‌ها که باعث این قوانین شدن، سوءبرداشت شده. قوانین از طریق سه قوه می‌تونه تغییر کنه (مصاحبه با زهرا، ۱۱ خرداد ۱۳۹۹).

وحیده دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات جوانان دانشگاه تهران و دختری مذهبی و اهل مدارا است. وی اطلاع دقیقی از قوانین زنان ندارد، اما معتقد است که مسائل زنان با ۱۴۰۰ سال پیش بسیار متفاوت شده و با توجه به ادعای پویایی فقه شیعه، این قوانین نیز نیاز به بازبینی دارند. اما او در این میان، نقش فرهنگ را پررنگ می‌داند. او نسبت به قوانین موجود نقد دارد و در چارچوب خوانشی معاصر از مذهب، خواهان تغییر برخی قوانین است. در مورد برخی قوانین، مانند ارث، معتقد به تبصره‌هایی است. وحیده می‌گوید با پس‌زمینه مذهبی با اصل قانون مخالف نیست، اما شرایط زن امروز با زن صدر اسلام متفاوت است و بنابراین، خواهان ایجاد تبصره‌هایی

۱. رومینا اشرفی دختر چهارده‌ساله اهل تالش بود که در اردیبهشت ۱۳۹۹ به‌دست پدرش به قتل رسید. قتل او موجی از اعتراض به قوانینی که پدر قاتل را از مجازات درخور جنایتش معاف می‌کند به راه انداخت.

است. به نظر می‌رسد که او، به‌عنوان زنی مذهبی، جسارت زیر سؤال بردن برخی قوانین را ندارد، هرچند خواهان اصلاحاتی در چارچوب خوانش‌های جدید از این قوانین است:

می‌تونه براساس صلاح دید مجتهدین تغییر بکنه. این تغییر اتفاق نیفتاده. مخصوصاً قوانین حوزه ازدواج و طلاق باید تغییر کنه. مثلاً شروط ضمن عقد باید به‌صورت پیش‌فرض داده بشه نه این‌که حرفی سرش باشه. دیه رو که فکر می‌کنم برابر شده. من بعید می‌دونم که قوانین به‌صورت کلی تغییر پیدا کنن، ولی این جور مواقع تبصره‌ها هستند که به کار می‌آن (مصاحبه با وحیده، ۱۳ خرداد ۱۳۹۹).

۳-۳-۴. ناامیدی از تغییر قوانین تبعیض آمیز

با وجود این‌که مخالفت با قوانین موجود در میان اغلب مشارکت‌کنندگان زن و مرد مشترک است، امید به تغییر قوانین تنها در میان اندکی از آنان وجود دارد. به نظر بیشتر آن‌ها، ساختارهای سیاسی موجود به قدری بسته هستند که نمی‌توان به تغییر و اصلاح قوانین موجود امید داشت.

زینب دانشجوی حقوق دانشگاه تهران است. او قوانین را می‌شناسد و به اهمیت قوانین در زندگی زنان واقف است. به نظرش قوانین باید خلأ اجتماعی و فرهنگی را برای زنان آسیب‌پذیر پر کنند و از آن‌ها حمایت کنند. زینب با تغییر قوانین موافق است، اما در حال حاضر آن را منتفی می‌داند و امید چندانی ندارد:

حمایت ویژه از زنان و دختران آسیب‌پذیر وجود نداره، یا مثلاً ازدواج‌های کودک‌همسری از طرف قانون ممنوع نمی‌شه. من قطعاً با تغییر قوانین موافقم. راهی هم به‌دلیل اسلامی بودن طبق اصل چهارم قانون اساسی نیست. صراحتاً برخی حقوق برای زنان منع شده، مگر این‌که شورای نگهبان نظری بده، که فعلاً بعید می‌دونم» (مصاحبه با زینب، ۲۶ خرداد ۱۳۹۹).

شیرین دانشجوی مکانیک دانشگاه امیرکبیر و برابری‌خواه است. هرچند در روند فعالیت‌هایش با بن‌بست‌هایی آشنا شده است و امید چندانی به تغییر این قوانین ندارد، اما همچنان دغدغه احقاق حقوق زنان را دارد. او که سودای مهاجرت دارد، یکی از دلایل مهاجرتش را ناامیدی از تغییر قوانینی می‌داند که به نظر او ناصواب‌اند. او فعال انجمنی است و فعالیت‌هایی را برای ترویج حقوق برابر در دانشکده خود انجام می‌دهد:

هر قانونی که بین زن و مرد دیوار می‌کشه، من رو اذیت می‌کنه. من حتی در دانشگاه در نشریه انجمن‌مون برای آگاهی بقیه این قوانین رو باز می‌کنم و می‌نویسم. شورای مرکزی بودم و دبیر کمیته زنان. اما هرچی می‌گذره، با قوانینی آشنا می‌شم که ناراحت‌کننده است. مثلاً همین قانون قصاص که درباره قتل رومینا هست (مصاحبه با شیرین، ۲۰ خرداد ۱۳۹۹).

در میان مصاحبه‌شوندگان ما، دخترانی هستند که به شدت از قوانین موجود خشمگین‌اند و آن‌ها را باعث فرودستی زنان می‌دانند. برخی زنان را در برابر این قوانین بی‌پناه می‌دانند. هر کدام داستان‌هایی از مشکلاتی که قوانین برای اطرافیان‌شان ایجاد کرده‌اند در ذهن خود دارند.

سارا دانشجوی شهرسازی دانشگاه تهران است و از پانزده‌سالگی، به دلیل از دست دادن پدرش، با این قوانین مواجهه داشته و، چنان‌که قبلاً اشاره کردیم، از این قوانین رنج برده است. او نگاهش در مورد قوانین موجود را چنین بیان می‌کند:

چیزی که بسیار در ذهنم هست فیلم‌هایی است که سیاه‌پوستان درباره حقوقشون ساخته بودند. من هم در کشور خودم همین‌طورم. من هم از پلیس می‌ترسم. وقتی دارم راه می‌رم، گشت ارشاد می‌تونه منو بیره، چون روسریم عقب بوده و یه پلیس بیاد منو دستگیر کنه، چون توی ماشینم پیش یه پسر نشستم. حتی رنگ پوستم هم با اون‌ها یکیه، ولی یه نفر انقدر عقده داشته باشه که با یه شهروند بدرفتاری کنه، سر لباس و نه حتی پوست. من و همه دوستانم قربانی این‌که گشت ارشاد سرمون خراب شه بودیم. در قوانین یک‌سری قانون ضدزن وجود داره. شهادت زن که قابل قبول نیست. یا زنی که در دفاع از تجاوز کسی رو بکشه، مجازات می‌شه. خشونت خانگی که وجود داره. دوستانی دارم که درگیر خشونت‌های جنسی خانگی بودن و نه تنها کاری نتونستن بکنن، بلکه قانون بر علیه‌شون هم بود (مصاحبه با سارا، ۲۱ خرداد ۱۳۹۹).

برخی از کنشگران ما گرچه چشم‌اندازی برای تغییر قوانین نمی‌بینند، اما به کنش‌هایی برای تغییر شرایط خود و یا نزدیکانشان باور دارند و در میان آن‌ها، برخی مروج این کنش‌ها هستند. برخی شروط ضمن عقد را در قباله ازدواج خود می‌گنجانند تا زندگی خانوادگی خود را برابرتر بنا کنند. برخی نیز از خانواده‌هایی می‌گویند که پدر پیش از مرگ، اموالش را به تساوی میان فرزندان تقسیم کرده است. در نهایت، می‌توان کدهای اولیه حاصل از مرور مصاحبه‌ها را به مضامین فرعی و اصلی جدول شماره (۲) تبدیل کرد.

جدول ۲. خلاصه مضامین اصلی و فرعی حاصل از مصاحبه با مشارکت‌کنندگان در تحقیق

مضمون اصلی	مضمون فرعی	کدهای اولیه
کم‌اهمیت دانستن تبعیض جنسیتی	توجیه نابرابری جنسیتی	تأکید بر تفاوت طبیعی، هم‌نواپی با انتظارات نقش‌های جنسیتی، نادیده گرفتن قوانین نابرابر
تبعیض جنسیتی	تبانی با مردسالاری	توسل به روابط عاطفی در حوزه خصوصی، رضایت از مسئولیت کمتر زنان
حساس به تبعیض جنسیتی	تجربه زیسته تبعیض	تفاوت فرصت‌ها با پسران خانواده، کلیشه‌های جنسیتی فرودست‌ساز
تبعیض جنسیتی	درک تبعیض در عرصه عمومی	نگاه کالایی به زنان، محدودیت دسترسی به بازار کار، حجاب اجباری، گشت ارشاد، آزار جنسی در فضای عمومی

مضمون اصلی	مضمون فرعی	کدهای اولیه
	آگاهی از امتیازات مردانه	فرادستی مردان در قوانین، فشار کلیشه‌های جنسیتی، فشار نقش نان‌آوری
	کنشگر زندگی خود	تلاش برای اثبات خود، پیگیری پروژه توسعه فردی
کنشگری برای تغییر	تلاش برای تغییر مناسبات جنسیتی	کنشگری برای افزایش آگاهی جنسیتی، توسل به فقه پویا و نواندیشی دینی، استفاده از راهکارهای قانونی مانند شروط ضمن عقد
	نام‌مبدا از تغییر قوانین تبعیض‌آمیز	نام‌مبدا از اصلاحات ساختاری حقوقی، بی‌پناهی در برابر مأمور قانون، تصمیم به مهاجرت

۵. نتیجه‌گیری

در این مقاله بر آن بوده‌ایم که به درک و تصویر روشن‌تری از ذهنیت دانشجویان نسبت به مناسبات جنسیتی دست یابیم و تأثیر دانشگاه بر تغییر این ذهنیت را دریابیم. در این جا باید اذعان کرد که پژوهش ما پژوهشی کیفی است و به دنبال تعمیم یافته‌های خود فراتر از مشارکت‌کنندگان پژوهش نیست. همان‌طور که مرور یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، ما با دورویکرد در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران نسبت به مناسبات جنسیتی مواجه هستیم. رویکرد اول حساسیتی به تبعیض جنسیتی ندارد و آن را نادیده می‌گیرد؛ رویکرد دوم مناسبات جنسیتی موجود را تبعیض‌آمیز تلقی می‌کند. در میان دانشجویانی که مناسبات جنسیتی موجود را تبعیض‌آمیز می‌دانند، در زمان مصاحبه‌ها (بهار ۱۳۹۹)، اقلیتی هستند که تلاش‌هایی فردی و یا جمعی برای تغییر این مناسبات در پیش گرفته‌اند.

در میان دانشجویانی که تبعیض جنسیتی را نادیده می‌انگارند و یا به توجیه آن می‌پردازند، با استناد به نظریه پیر بوردیو، می‌بینیم که این گروه از زنان و مردان تبعیض جنسیتی را همچون موضوعی طبیعی شده پذیرفته و درونی کرده‌اند و سعی در کتمان نابرابری میان زنان و مردان دارند. در میان این دانشجویان، هستند کسانی که، به تعبیر ریوین کانل، با مردسالاری همدست شده و گرچه در مواردی انتقاداتی به وضعیت زنان در جامعه دارند، اما پذیرای تقسیم جنسیتی نقش‌ها و تفکیک جنسیتی مشاغل و برخی فضاها هستند. برخی از این دانشجویان با این همدستی از سود سهام مردسالاری، به تعبیر کانل، بهره‌مند می‌شوند و به تداوم مناسبات مبتنی بر فرودستی زنان کمک می‌کنند. پذیرش تقسیم کار جنسیتی مبتنی بر نان‌آوری مرد و انحصار خانه‌داری و فرزندپروری برای زنان، از مواردی هستند که در آن‌ها می‌توان همدستی زنان و مردان را با مردسالاری نظاره کرد. در میان مشارکت‌کنندگان ما، بودند دخترانی که با وجود این‌که در مواردی برابری خواه بودند، اما همچنان با این کلیشه همراهی می‌کردند که نان‌آور اصلی خانواده مردان

هستند و در زندگی شخصی نیز، مردانگی هژمونیک به معنای مردان توانمند در عرصه تحصیل، کار و درآمد را ستایش می‌کردند و به دنبال فراز همسری مردانه بودند؛ مردانی که از نظر جایگاه اقتصادی و اجتماعی از آن‌ها بالاتر باشند و بتوانند برای آن‌ها رفاه و آسایش فراهم کنند. جذابیت مردانگی هژمونیک برای مشارکت‌کنندگانی که در برخی جنبه‌های زندگی برابری خواه هستند، در نهایت می‌تواند به بازتولید سلطه مردانه در روابط میان زن و مرد منتهی شود. برخی از زنان مشارکت‌کننده اهمیت واگذاری نقش نان‌آوری به مردان خانواده در تداوم سلطه مردانه را نادیده می‌انگارند. باید توجه داشت که بخش مهمی از مادران مشارکت‌کنندگان ما زنان خانه‌دار بودند. برخی از مادران تحصیلات دانشگاهی داشتند، اما خواسته یا ناخواسته، در بازار کار حضور نداشتند. مادر برخی از دانشجویان مشارکت‌کننده، با وجود این‌که شاغل بودند (به گفته فرزندان‌شان)، درآمد آن‌ها در مقایسه با درآمد همسرانشان بخش کوچکی از نیازهای خانواده را تأمین می‌کرد. اگر نقش الگوهای نقشی را در جامعه‌پذیری جنسیتی فرزندان و انتقال ارزش‌ها مؤثر بدانیم، آن‌گاه بهتر می‌توانیم ذهنیت مبهم مشارکت‌کنندگان پژوهش نسبت به تقسیم کار جنسیتی به معنای اهمیت نان‌آوری مرد و خانه‌داری زن را درک کنیم.

بیشتر مشارکت‌کنندگان زن و مرد بر این موضوع اتفاق نظر دارند که قوانین موجود در حوزه زنان نابرابر و تبعیض‌آمیز است. اقلیتی از زنان و مردان مشارکت‌کننده برای برابری حقوق زنان و مردان تلاش می‌کنند و با حضور در انجمن‌های دانشگاه‌های خویش و نیز شرکت فعال در بحث‌های کلاسی، مروج حقوق برابر هستند. با وجود این، ناامیدی نسبت به تغییر قوانین حتی در میان این کنشگران نیز مشهود است. در میان مشارکت‌کنندگان پژوهش، برخی خود را کنشگر حقوق زنان می‌دانند و برخی از این کنشگران معتقدند باید مبنای حقوق بشری برای قوانین اندیشیده شود و قوانین را در چارچوب اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیون‌های جهانی می‌بینند. برخی به خوانشی برابرخواهانه از قوانین اسلامی نظر دارند و فکر می‌کنند با خوانشی امروزی می‌توان مسیری برای تغییر قوانین باز کرد. در مطالعه روایت‌های مشارکت‌کنندگان، آن‌چه قابل استناد است کنشگری فردی اغلب آنان و غیاب کنشگری جمعی آنان (در زمان مصاحبه) است. برخی از آنان در زندگی فردی خود راهکارهایی (همانند گنجاندن شروط ضمن عقد در عقدنامه به هنگام ازدواج) را دنبال می‌کنند که بتوانند از پیامدهای این قوانین بر زندگی خود بکاهند، اما تلاش برای ایجاد کنشی جمعی در میان اغلب مشارکت‌کنندگان ما غایب است.

یافته‌های پژوهش ما در دانشگاه‌های شهر تهران نشان می‌دهند که در میان بخش مهمی از مشارکت‌کنندگان پژوهش، رابطه اجتماعی دو جنس بیشتر به سمت نوعی برابری میل کرده است.

این تمایل به برابری در میان دختران مشارکت‌کننده پژوهش آشکارتر است، هرچند در میان بخشی از آنان همچنان تقسیم کار جنسیتی میان زنان و مردان پذیرفته شده است. نتایج پژوهش ما با یافته‌های آزاد ارمکی و غفاری (۱۳۸۱) مبنی بر کاهش انسداد جنسیتی در نسل جوان همراستا است.

نتایج پژوهش سراج‌زاده و جواهری (۱۳۸۵) بر مبنای نتایج نظرسنجی نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان، قوی‌ترین رابطه با برابری خواهی را نوع گرایش مذهبی افراد معرفی می‌کند. نتایج پژوهش حاضر در دانشگاه‌های تهران نشان می‌دهد که نگاه برابری خواهانه در میان زنان مذهبی و غیرمذهبی دیده می‌شود. برخی زنان مذهبی برای برابری خواهی خود نگاهی به خوانش‌های برابر خواهانه از متون دینی داشتند. برخی زنان مذهبی نیز سعی می‌کردند برای جلوگیری از به چالش افتادن اعتقادات دینی خود، اهمیت قوانین را در زندگی زنان نادیده بگیرند، اما در زندگی شخصی خود، به دنبال پایه‌گذاری روابط برابر بودند. برخی از مردان متشجع مشارکت‌کننده در این پژوهش، اما، خوانشی کاملاً همگرا با خوانش رسمی از مناسبات جنسیتی داشتند.

در مورد نزدیکی برابری در نزد زنان و مردان با موقعیت مشابه (در پژوهش سراج‌زاده و جواهری، ۱۳۸۵)، پژوهش ما نیز مؤید نزدیکی نگاه برابری‌خواهانه دانشجویان زن و مرد است. ما در میان دانشجویان دانشگاه‌های تهران با نگاهی جهان‌وطن به معنای داشتن ارزش‌های مشترک جهانی مبنی بر برابری زن و مرد و پذیرش و مدارا در برابر شیوه‌ها و سبک‌های زندگی متفاوت روبه‌رو هستیم؛ نگاهی که با نظام ارزشی و فرهنگی حاکم، که بر نابرابری زن و مرد، ضرورت تفکیک جنسیتی فضاها و انتظارات نقشی جداگانه از زن و مرد استوار است، در تضاد است؛ هرچند، همان‌طور که در توضیح یافته‌ها نشان دادیم، این برابری خواهی در حوزه‌هایی پرابهام و نامشخص است.

اغلب مشارکت‌کنندگان ما از نقش مثبت دانشگاه در تحولات ذهنیتی‌شان، به‌ویژه در حوزه مناسبات میان جنسیتی، گفته‌اند. برای بیشتر آن‌ها، دانشگاه بستری فراهم کرده که به ارتباطات، دوستی‌ها، آشنایی‌ها و فضاهای فرهنگی و فکری شکل بخشیده است. این فضاها فرصت‌هایی برای گفت‌وگو و تفکر به دانشجویان داده‌اند که در تغییرات فکری آن‌ها مؤثر بوده است. فضای هنجاری دانشگاه نیز، در موارد زیادی، در تغییرات فکری آن‌ها نقش داشته است. از نگاه دانشجویان دانشگاه تهران و امیرکبیر، فضای هنجاری دانشگاه با تبعیض موافق نیست و در اغلب کلاس‌ها و در روابط میان دانشجویان، تبعیض، به‌دلیل بستر فرهنگ مردسالارانه و کلیشه‌های جنسیتی فرودست‌ساز، شکل‌های ضمنی تری دارد.

دانشجویانی که در انجمن‌های دانشجویی فعال‌اند، اغلب از تأثیر مثبت فعالیت انجمنی بر تغییرات و رشد خود گفته‌اند. با مطالعه یافته‌های پژوهش، می‌توان با سرژ گیموند هم‌نظر شد و اذعان کرد که در دانشگاه‌های تهران - که سنت‌های روشنفکری و حیات انجمنی، با همه افت‌وخیزها، همچنان ساری و جاری است - افراد با ارزش‌ها و هنجارهای مدارامحور مواجه می‌شوند. این نوع مواجهه باعث می‌شود افراد بسیاری از شکل‌های تعصب را کنار بگذارند (گیموند^۱، ۱۹۹۲، ۷۶). یافته‌های ما نشان می‌دهند که دانشگاه عاملیت چندانی برای وظیفه تربیت شهروند صاحب حقوق و تکلیف در ایران ندارد، اما بستر و ظرفی را فراهم می‌سازد که دانشجویان با ارتباطات و کنش‌های میان‌فردی و انجمنی خود می‌توانند خود را برای پذیرش دیگری و زندگی برابانه با هم آماده کنند.

در مورد تجربه دانشگاه تک‌جنسیتی الزهرا، می‌توان گفت که تقریباً همه دخترانی که در دانشگاه الزهرا با آن‌ها مصاحبه کردیم، ترجیح می‌دادند در دانشگاه مختلط تحصیل کنند. با این حال، تجربه آن‌ها از دانشگاه تک‌جنسیتی نیز یک‌سره منفی نیست. بیشتر آن‌ها گفته‌اند که دانشگاه الزهرا برای آن‌ها فضایی فراهم کرده است که اعتمادبه‌نفسشان صدمه نیند، بتوانند در مورد مسائل خود راحت‌تر در جمع‌های دخترانه بیندیشند، و فرصت‌هایی برای رشد و ارتقا بیابند که در دانشگاه‌های مختلط، به دلیل هنجارهای مردسالارانه، از آن محروم می‌مانند. برخی می‌گویند دانشگاه تک‌جنسیتی دغدغه ظاهر و داشتن اعتمادبه‌نفس جلو جنس مخالف را از آن‌ها گرفته است. همچنین، دانشگاه تک‌جنسیتی، به نظر برخی از دانشجویان فعال انجمنی، فضای رشد دختران را در شکل‌های دانشگاهی به آن‌ها داده است؛ امری که به نظر آن‌ها، در دانشگاه‌های مختلط بسیار دشوار است. در زمینه‌ای که به نظر می‌رسد تبعیض‌های جنسیتی ضمنی و آشکار در دانشگاه‌ها رایج‌اند (کشاوری، ۱۳۹۷) - و سویی‌هایی از این تبعیض‌ها در دانشگاه‌های دور از مرکز در کتاب رؤیای ناتمام: تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران نشان داده شده است - می‌توان تجربه مثبت دختران دانشگاه الزهرا از دانشگاه تک‌جنسیتی را در زمینه‌هایی درک و فهم کرد. برخی مطالعات خارجی بر تقویت کلیشه‌های جنسیتی در زمینه مختلط تأکید کرده‌اند (دورو بلا^۲، ۱۹۹۵). این مطالعات می‌گویند که در حضور جنس دیگر، دختران همچون پسران گرایش به سازگار نشان دادن خود با انتظاراتی دارند که به جنسیت آن‌ها مرتبط است. اشاره به این امر به

1. Guimond

2. Duru-Bellat

معنای تأیید دانشگاه تک‌جنسیتی نیست، بلکه تأکید بر این موضوع است که باید با لنز برابری به رویه‌ها و مناسبات جاری در دانشگاه نگاه کرد و برای کاهش تبعیض‌های ضمنی و آشکار در دانشگاه تلاش نمود. دانشگاه در ایران یکی از معدود فضاهایی است که امکان اختلاط امن و ارتباط اجتماعی دو جنس را فراهم می‌سازد.

پژوهش ما پیش از اعتراضات پاییز ۱۴۰۱ انجام شد، اما مرور داده‌های پژوهش به ما نشان می‌دهد که با وجود این‌که بیشتر مشارکت‌کنندگان پژوهش موقعیت زنان در جامعه امروز ایران را تبعیض‌آمیز توصیف می‌کردند، از اصلاح قوانین و رویه‌های موجود ناامید بودند. بخش مهمی از آنان، برای بهتر کردن زندگی خود، یا به کنش‌های فردی نابسند در تغییر موقعیتشان روی آورده بودند یا سودای مهاجرت داشتند. فهم اعتراضات اخیر در تعارضی نهفته است که میان موقعیت عینی و ذهنی دختران دانشجو در برترین دانشگاه‌های کشور با موقعیت حقوقی، سیاسی و اجتماعی آن‌ها در جامعه ایران امروز وجود دارد. آن‌ها در زمان مصاحبه، انسدادی را تصور می‌کردند که چشم‌اندازی برای خروج از آن نمی‌دیدند. همچنین، همراهی مردان جوان در اعتراضات اخیر با زنان را می‌توان با نزدیکی ذهنیت زنان و مردان جوان نسبت به مناسبات میان جنسیتی توضیح داد.

۶. سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی موظف نویسنده در مؤسسه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی ذهنیت دانشجویان دانشگاه‌های تهران از مناسبات میان جنسیتی» است که در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۷ در جلسه ۲۴۱ به تصویب رسید و در جلسه ۲۵۸ به تاریخ ۱۳۹۹/۸/۳ خاتمه یافت. لازم می‌دانم از خانم سمیرا یزدان‌پناه بابت همکاری در این پژوهش سپاسگزاری کنم. همچنین، از دوست گرامی، دکتر فاطمه موسوی ویا، که این مقاله را پیش از انتشار خواندند و نکات بسیار ارزشمندی را برای بهبود آن یادآور شدند، سپاسگزارم.

۷. تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافی توسط نویسنده بیان نشده است.

منابع

آزاد ارمکی، تقی؛ و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۱). تبیین نگرش نسلی به زن در جامعه ایران. زن در توسعه و سیاست، ۳۱(۳)، ۷-۲۴.

جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی (مترجم: تورج یاراحمدی). تهران: نشر شیرازه. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۶)

سراج‌زاده، سیدحسین؛ جواهری، فاطمه؛ و فیضی، ایرج (۱۳۹۵). نگرش‌ها و رفتار دانشجویان (۱۳۹۴)، مرحله دوم پیمایش طولی نگرش‌ها و رفتار دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

سراج‌زاده، سیدحسین؛ و جواهری، فاطمه (۱۳۸۵). برابری جنسیتی در میان دانشجویان و متغیرهای زمینه‌ای و نگرشی مرتبط با آن. جامعه‌شناسی، ۲۷(۲)، ۳-۴۰.

سراج‌زاده، سیدحسین؛ و فاطمه جواهری (۱۳۹۷). نگرش‌ها و رفتار دانشجویان (۱۳۸۲)، موج اول پیمایش طولی نگرش‌ها و رفتار دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

عابدینی فرد، مصطفی (۱۳۹۹). مردانگی پژوهی لازمه دموکراسی جنسیتی، گفت‌وگو با سمیه قدوسی. فصلنامه زنان امروز، ۷(۴۰)، ۸-۲۱.

کشاورز، خدیجه (۱۳۹۵). نگرش دانشجویان در باب خانواده، زنان و جنسیت. فصلنامه مطالعات اجتماعی، ۱۰(۴)، ۱۱۵-۸۴.

کشاورز، خدیجه (۱۳۹۷). رؤیای ناتمام: تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

کشاورز، خدیجه (۱۴۰۱). خانواده در میان ذهنیت دانشجویان دانشگاه‌های تهران: مطالعه‌ای کیفی. فصلنامه مطالعات اجتماعی، ۱۶(۲)، ۹۷-۱۲۱.

کمالی، یحیی (۱۳۹۷). روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، ۴(۲)، ۱۸۹-۲۰۸.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی (مترجم: ح. چاوشیان؛ چاپ ششم). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۶)

هولمز، ماری (۱۳۸۷). جنسیت و زندگی روزمره (مترجم: محمدمهدی لیبی). تهران: شرکت نشر نقد افکار. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۸)

Aeini, B., Zohouri, M., Mousavand, M. (2023). Iranians and Privacy Preservation on Social Media: A Systematic Review. *Positif Journal*, 23(10), 88-100.

- Bourdieu, P. (1990). La domination masculine. Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 84, 2-31. doi : 10.3917/arss.p1990.84n1.0002
- Duru-Bellat, M. (1995). Filles et Garçons à l'école, approches sociologiques et psychosociales, 2e Partie: La construction scolaire des différences entre les sexes. *Revue Française de Pédagogie*, 110, 75-189.
- Guimond, S. (1992). Les effets de l'éducation post-secondaire sur les attitudes intergroupes: l'importance du domaine d'études. *Revue Québécoise De Psychologie*, 13(1), 74-93.
- Khosrokhavar, F., & Nikpey, A. (2009). *Avoir vingt ans au pays des ayatollahs*. Paris: Robert Laffont.
- Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.

